

Fontes Iuris Polonici
Seria Prawo Miejskie
[Materiały]

Bartłomiej Groicki

Ten postępek wybran jest z praw cesarskich...

Opracował Bartosz Gałucha

pod redakcją Macieja Mikuły

Opracowanie na potrzeby edycji w serwisie
„IURA. Źródła prawa dawnego”

Edycja wersji z dnia 4 V 2020 r.

Kraków 2020

„POSTĘPEK Z PRAW CESARSKICH OKOŁO KARANIA NA GARDLE” BARTŁOMIEJA GROICKIEGO

Podstawa i zasady wydania. Niniejszy dokument zawiera wstępne opracowanie „Postępku z praw cesarskich około karania na gardle” Bartłomieja Groickiego, opracowane na podstawie egzemplarza wydanego w 1582 r.¹ Starodruk będący podstawą odczytu pochodzi z Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk, sygn. Cim. Qu. 2256, a jego kopia cyfrowa została zamieszczona w zasobach Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej².

Kolejnym krokiem była modernizacja pisowni przy jednoczesnej próbie zachowania właściwości języka – zgodnie z zaleceniami instrukcji wydawniczej dla dzieł z tego okresu, opracowanej pod redakcją Kazimierza Lepszego³. Uwzględniono zatem wytyczne Załącznika A do Instrukcji, kierując się dyrektywą możliwie pełnego oddania właściwości fonetycznych języka epoki. Tak więc zachowane zostały osobliwości szesnastowiecznej polszczyzny, m. in. częste spolszczanie terminów łacińskich, z których część odmieniano zgodnie z odbiegającymi od dzisiejszych zasadami fleksji. Stąd, w drodze przykładu, „inquisycją” zamieniono na „inkwizycją”, a „controwersiey” na „kontrowersyjej”. Znak „v” wymawiany w wyrazach łacińskich jako „u” zmieniono tak, by zapis był zgodny z fonetyką. W postaci oryginalnej pozostawiono wyrazy łacińskie, które również współcześnie mogłyby zostać użyte w opracowaniach prawniczych w podobnym znaczeniu (zapisane kursywą; np. *affectus*, *in genere*). Interpunkcję oraz pisownię wielkich liter dostosowano do prawideł dzisiejszych. W pewnym zakresie modernizacja jest jednak głębsza. Dotyczy to zamiany o → ó (przykładowo: „ktorzy” → „którzy”, „mowił” → „mówił”, „osob” → „osób”, „oproc” → „oprócz”, „poki” → „póki”), zamiany o → a („každy” → „każdy”, „kilko” → „kilka”, „prokurotor” → „prokurator”), a także zmieniono brzmienie wysszey → wyżej. Uzasadnieniem dla tych zmian jest zarówno cel edycji, opracowanej przede wszystkim na potrzeby studiów prawnohistorycznych i historycznych, a także tym, że Czytelnik dysponuje dokładnym odczytem druku w odrębnym pliku. Ostateczna edycja krytyczna opierać się będzie na wszystkich nowożytnych wydaniach dzieła Groickiego po ostatnie z 1760 r., różniących się między sobą ortografią. To także skłania do modernizacji pisowni tekstu XVI-wiecznego. Rozstrzygnięcie pisowni licznych wyrazów nastąpiło w oparciu o „Słownik polszczyzny XVI wieku”⁴. Ponadto w opracowaniu tekstu wykorzystano doświadczenia zgromadzone przez wydawców źródeł w serii *Fontes Iuris Polonici*. Uzupełnienia wprowadzane przez wydawców zamieszczono w nawiasach kwadratowych.

---

¹ B. Groicki, *Ten Postępek wybran iest z Praw Cesarских, ktory Karolus V. Cesarz, kazał wydać po wszystkich swoich Państwiech [...] około karania na gardle*, Kraków: Ł. Andrysowicz, 1582.

² Link do obiektu cyfrowego.

³ Lepszy Kazimierz (red.), *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, Warszawa 1953.

⁴ Chodziło m.in. o następujące wyrazy: aże, cobykolwiek, iże, iżeby, jakożkolwiek, jeśliże, jeśliżeby, kogobykolwiek, komużkolwiek, ktobykolwiek, którebykolwiek, którzyby, któżkolwiek, niżliby, potym, pókiby, przedsię, przedtym.

Edycja uwzględnia noty użytkowników dokonywane przez czytelników w formie glos marginalnych. Pod każdym artykułem znalazły się hasła podsumowujące treść ustępu, ułatwiające przeszukiwanie tekstu pod kątem konkretnych pojęć z zakresu historii prawa i procesu karnego. Na końcu dokumentu zamieszczono słowniczek terminów wymagających objaśnienia, sporządzony w oparciu o *Słownik polszczyzny XVI wieku* pod redakcją Franciszka Peplowskiego *et al.*, dziewiętnastowieczny słownik języka polskiego Samuela Bogusława Lindego, *Encyklopedię staropolską ilustrowaną* Zygmunta Glogera oraz *Słownik ilustrowany języka polskiego* Michała Arcta.

Plan dalszych prac edycyjnych. Niniejsze wstępne opracowanie, przeznaczone do opublikowania na stronie internetowej projektu „Iura. Źródła prawa dawnego”, jest pierwszym krokiem na drodze do powstania wydania krytycznego dzieł Bartłomieja Groickiego. Tekst transkrypcji zostanie następnie skolacjonowany z egzemplarzami pozostałych wydań „Postępu”⁵, podjęte zostały także starania celem skopiowania odręcznych not użytkowników zachowanych egzemplarzy „Postępu”. Zwłaszcza uwzględnienie tych odręcznych notatek zwiększy wartość edycji, umożliwiając wgląd w sposób wykorzystania dzieł krakowskiego prawnika.

Bartosz Gałucha
Maciej Mikuła

---

⁵ Zob. S. Estreicher, *Bibliografia polska. 140,000 druków*, cz. III, t. VI: Lit. G (ogólnego zbioru t. XVII), Kraków: Akademia Umiejętności, 1899, s. 407–408.

Wykaz skrótów – opracowania

- Linde S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. I-VI, Warszawa 1807–1814.
- Słownik XVI w. *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1-36, Warszawa 1966–
- Gloger, Encyklopedia Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. I–IV, Warszawa 1900–1903.

Bibliografia – opracowania

- Arct Michał, *Słownik ilustrowany języka polskiego*, t. 2, Warszawa 1916.
- Estreicher Stanisław, *Bibliografia polska. 140,000 druków*, cz. III, t. VI: lit. G (ogólnego zbioru t. XVII), Kraków 1899.
- Gloger Zygmunt, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. I–IV, Warszawa 1900–1903.
- Lepszy Kazimierz (red.), *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.*, Warszawa 1953.
- Linde Samuel Bogusław, *Słownik języka polskiego*, t. I-VI, Warszawa 1807–1814.
- Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1–36, Warszawa 1966–

[k. nlb.]

Bartłomiej Groicki

Postępek sądów około karania na gardle

Ten postępek wybran jest z Praw Cesarskich, który Karolus V cesarz, kazał wydać po wszystkich swoich państwach, którym się nauka daje, jako w tych sądziech a sprawach, około karania na gardle albo na zdrowiu, sędziowie i każdy urząd ma się zachować, i postępować wedle bojaźni Bożej, sprawiedliwie, pobożnie, roztropnie i nieskwapliwie.

Cum gratia et privilegio R. M. Lazarus Andreae impressit, Cracoviae.
MDLXXXII

[k. nlb.] A ponieważ w Koronie Polskiej wszystkie miasta, wsi i szlachta mają to uprzywilejowanie, że mogą sądzić na gardło złoczyńcę, tedy każdemu to potrzeba wiedzieć, jako się w takich rzeczach ma zachować, aby nieskwapnie, ale z Bożą bojaźnią, w takich rzeczach roztropnie a sprawiedliwie postępowali, chcieli ujść^a karania a gniewu Bożego. Bo jako nie grzech złego stracić, aby nie szkodził dobrem, tak niewinnego wszetecznie stracić wielki grzech jest.

^a w oryginale wydź

[hasła: grzech, Korona Polska, miasto, niewinny, prawo miecza, szlachta, wieś, złoczyńca, kara]

[s. 3] ARTICUL I

Ci, którym moc od Boga dana jest, aby sądzili a sprawiedliwością szafowali, mają na to baczenie mieć, aby sprawiedliwie sądzili, gdyż sam Bóg to w Piśmie przykazuje: sprawiedliwie sądźcie synowie ludzcy, nie za dary, które zaślepiają serca mądrych, a wywracają słowa sprawiedliwych. Nie mając też baczenia na osoby, ale wedle Boga i sprawiedliwości, czyniąc sprawiedliwość każdemu, tak wielkiemu, jako małemu, ubogiemu, jako bogatemu, tak swemu, jako obcemu albo postronnemu. I nie patrząc na żadną różność osób, na zacność albo też podłość, żeby jednej osoby inaczej niż drugiej nie sądzili, jedno każdego sprawiedliwie. Albowiem sąd, który ludzie sprawują, Sąd Boży jest. I przeto prawa a ustawy od mądrych ludzi są uczynione i złożone, żeby sędzia każdy pilnie je u siebie uważając, prze[z] niewiadomości od prawdziwej drogi nie zbłądził; a gdzie rozumie być rzecz sprawiedliwą, ażeby się strzegł, jakoby się nie odchylił od sprawiedliwości, a nie dał się nikomu odwieść od sprawiedliwego sądu ani pochlebstwem, [s. 4] ani przyjaźnią a powinowactwem, ani bojaźnią a strachem mocniejszego, ani też dary jakimikolwiek. A sędziowie mają sądzić trzeźwo będąc, nie jedząc ani pijąc sądy odprawować. Ma też być sędzia mądry, uczony, biegły

i sprawiedliwy. Bo przy sędziach wiele na tym zależy, żeby sędzia mądrze a wedle rozumu umiał każdą rzecz u siebie uważać, nie tak jako się tych czasów wiele tego przygadza, że też i o gardła ludzkie sądzą ludzie nieumiejętni, niebiegłi a nieuczeni, a ci, którzy oprócz tytułów, w sobie godności żadnej ani umiejętności nie mają.

Przeto książęta, królowie i drudzy wielcy panowie w tym się z pilnością baczyc mają i wielkie staranie powinni około tego czynić, żeby sądy i inne urzędy rzeczypospolitej, w której się wszytki stany ludzkie od najwyższego do najniższego zamykają, ludźmi godnemi, mądrymi, uczonemi a cnotliwemi osadzili. Albowiem wiele dobrego na tym wszytkiej rzeczypospolitej należy, gdy prawo a sprawiedliwość w swej mierze bywa zachowana w tym porządku, który słuszenie ma być zachowan około czynienia sprawiedliwości, jako jednemu, tak drugiemu.

[hasła: bogaty, Bóg, król, książę, pan, Pismo, pochlebstwo, prawo, rzeczpospolita, sędzia, sprawiedliwość, ubogi]

[s. 5] ARTICUL II.

A ty dwie rzeczy są przednie, które sędziom przekazają albo tym, którzy sprawiedliwością szafują. ¶ Pierwsza jest mniemanie o swym rozumieniu, chocia[ż] nie rozumie, ani się też gruntownie tej rzeczy, którą sądzić ma, dowie: to jest, iż nie wywiedziawszy się tej sprawy dostatecznie, nie wysłuchawszy, z głowy swej sądzi. ¶ Druga jest, gdy chciwość a żądza, co w łacińskim języku *affectus* zowią, unosi go, a postępuje nie według sprawiedliwości, ale jako się niżej napisało albo z łaski, albo z nienawiści, z łakomstwa, z gniewu, albo z chciwości pomsty. Dla czego sędziowie i każdy urząd powinni są przysięgać, jakoż wszędy przysięgli bywają, że według prawa, które dla tego uczyniono, aby się sędzia nie mylił, a z głowy nie sądził, sprawiedliwie będą sądzić.

[hasła: chciwość, gniew, łacina, rozum, sędzia, sprawiedliwość, zemsta, żądza, afekt]

ARTICUL III.

A to naprzód na baczeniu mieć mają, żeby w tych sprawach, w których się karania na gardle dotyczy albo na zdrowiu, roztro[s. 6]pnie, opatrzenie, rozmyślnie postępowali. Ponieważ bardzo to wielki grzech jest, pod barwą a przykryciem prawa, człowieka niesprawiedliwie stracić albo na zdrowiu jego skarać, którego sam Pan Bóg stworzył. A tak ci, którzy sądzą przy takowym uznaniu winności albo niewinności, mają Pana Boga przed oczyma mieć a pomsty się Bożej bać, ażeby Pan Bóg krwie niewinnej nie patrzył z ręką ich. Przeto wypisuje tu nauka, jakoby w takowych przygodach słuszenie się zachować Sędziowie mieli.

[hasła: Bóg, kara cielesna, kara śmierci, niesprawiedliwy wyrok, prawo, sędzia]

ARTICUL IIII.

Podejrzani ludzie, a o których sława jaka zła jest, mogą być imani i do więzienia dawani. Ale pierwej niżli by mieli być męczeni, ma być dostateczne wywiadowanie czyniono. Bo nie zawždy ten winien bywa, kogo oskarżą a obwinia, a nie zarazem winien zostawa za oskarżeniem, jedno gdy się już występ a zły uczynek jego pokaże. Przeto też nie zarazem ma być męczon, jedno gdzieby już słuszne i dostateczne znaki były występku jego. Bo wiele razów przygadza się, że drugi niecier[s. 7]pliwy, z strachu męki a bólu powie to, czego nigdy nie uczynił i przyzna się ku temu, czego niewinien, i wiele tym obyczajem niewinnych potracono. A tak nie trzeba męce zawsze albo zarazem wierzyć, ale też nigdy, żeby nie wierzyć, to nie ma być, bo jest rzecz niepewna, omylna i niebezpieczna: ponieważ wiele razów się to trafia, że bywa drugi tak cierpliwy i twardego przyrodzenia, że mękę wycierpi, a prawdy nie powie, by go na[j]więcej męczono, a drudzy też tak niecierpliwi bywają, iż bojąc się by ich nie męczono i na siebie, i na kogo innego wyznają co nigdy nie było, i płon[n]ych powieści wiele częstokroć powiedają. A tak nie wnet dla wywiadowania winności albo niewinności trzeba się skwapiać, a od męki poczynąć: ale trzeba pierwej obaczyć, wywiedzieć się i dobrze uważać wszytki przyczyny, a *circumstantiae*, z których jakie podobieństwo słuszne, podejrzenie albo i dowód jaki na tego, który ma sądzon być, pokazać by się mógł, albo też niewinność jego obaczyć, a według takowego podejrzenia, podobieństw albo , gdzieby się dostatecznie co pokazało, iżby wątpliwa rzecz była, a *probacypae* były sobie przeciwne, a niedostateczne, ma sąd od męczenia powściągnąć się, aż wszystko [k. 4v] to obaczy, co ma być słusznie obaczono.

¶ Naprzód, sława albo powieść, która by o takowym była, ma być uważowana i ma być na to baczenie, skąd by ta powieść albo od jakich ludzi była o nim puszczona, jeśliże nie od nieprzyjaciół, albo lekkich jakich ludzi, co by nie bardzo godni wiary byli, albo też jeśli od statecznych a dobrych ludzi takowa sprawa pochodzi, bo nie zarazem potwarzy albo leda lekkim powieściami ma być wierzone. ¶ Drugie, ma być uważowano miejsce, jeśliże złoczyńcę obwinionego, tam na tym miejscu widziano, gdzie się stało złoćczyństwo, bo stąd gdy się to ukaże, może być niemały znak podejrzenia. ¶ Trzecie, ma być obaczon czas, jeśliże mogło to być pod tym czasem, którego się to stało; a jeśli ten to oskarżony nie pokaże tego, że się to tego czasu od niego stać nie mogło, a przy tym osoba, lata, zdrowie i sposób wszytek tego to oskarżonego, jeśli mógł temu dosyć uczynić, o co go winują, ma to wszystko od pilnych a mądrych sędziów być dostatecznie uważono przed męką. ¶ Czwarte, towarzystwo z którymi się chował i też żył, bo stąd wielki znak może być, jego dobrego pocziwego żywota i zachowania albo też złego: ponieważ równy z równymi radzi wspołu żywą, [s. 9] a rzadko to może być, żeby kto ze złymi towarzystwo ma, od nich się też nie nakaził; a zły żywot i złe obyczaje, czynią każdemu wielkie podejrzenie złego uczynku; jako też gdzie wiedzą ludzie o czym dobrym zachowaniu, bywa to wiele na pomoc obwinionemu i czyni go mniej podejrzanym, iż z takich trudnych rzeczy wychodzi. ¶ Piąte, ma być uważona przyczyna tego oskarżenia, jeśliże z nieprzyjaźni, z zazdrości, z przeszłej pogroźki albo też dla jakiego zysku, którego by ten szukał, który oskarżył, to nie pochodzi, bo za takowym wywiadowaniem łącno się pokaże, skąd co pochodzi. ¶ Szóste, ma też być na to pilne baczenie, jeśliże tego, który żałuje, powieść albo przysięga stała, jednaka, ustawiczna a nieodmienna jest: bo wielki to znak stąd może być, prawdziwego a niewinnego oskarżenia. Abowiem w tych sprawach, w

których się gardła dotyczy nie tak, jako gdy o pieniądze idzie albo o inne rzeczy dowód, albo przysięga stronie powodnej, ma być skazowana zarazem. ¶ [1] Siódme, gdy kto uciecze, znak już tego bywa, że taki czuje się w tym złym uczynku winien być, że ucieka, bojąc się sądu i karania, bo samo ucieczenie podejrzanym go czyni, według prawa majdeburskiego, iż ten, [k. 5v] co ucieka, już się tak podejrzanym a winnym czyni, jakoby się przyznał; a za takowym znakiem, już takiego męczyć mogą, obaczywszy jednak pierwiej, z której by przyczyny się schronił albo uciekł, jeśliby słuszna albo niesłuszna przyczyna była, przecz by to uczynił, gdy może drugi snadź przeto uciec, że się boi mocy, gwałtu, skwapienia a krzywdy. ¶ Ósme, to też ma być obaczono, jeśli ci, co winują, nie mieli z tym kogo winują za[j]szcia jakiego, prawa albo różnice, około jakich pożytków albo majątności, bo to wielkie zajątrzenie między ludźmi czyni i wielkie podobieństwo może być, żeby się to z takowej nieprzyjaźni stać mogło. A przeto, nie zarazem oskarżeniu, które od nieprzyjaciela pochodzi, ma być wierzone, a ma być pilne wywiadowanie, co by za przyczyna tego była, za którą by ten obwiniony złoczyństwo takowe uczynić miał, przecz, a czemu, przez kogo, którego czasu, a jakim obyczajem się stało, bo to wszystko trzeba dobrze obaczyć, kto chce gruntown[e] sprawy a wiadomości dojść.^a A gdzieby obrony a wymowy obwinionego były podobniejsze ku prawdzie, słuszniesze i zacniejsze, niżli oskarżenie, którym go oskarżono – tedy ma męka być zaniechana i nie mają się na takowego skwa[k. 6]piać, bo nie ma żaden męczon być, póki nie ukażą się słuszne jakie znaki a podobieństwo tego, że on to złoczyństwo uczynił, a gdzie takowych znaków i nie masz albo że obwiniony słuszną obronę przeciw oskarżeniu okaże, nie ma żaden być męczon.

Jeśliżby więc ci, co na takowym sądzie siedzą, w tych rzeczach wąpili, mają się ludzi uczonych, w prawie biegłych a roztropnych radzić, co by działać, bo chocia[ż]by też drugi z męki a z bólu przyznał się ku temu, w czym go obwiniono, nie wnet do końca ma wszystkiemu być wierzone, a nie ma przeto zarazem na śmierć być skazan. Bo gdzieby urząd albo sędzia, który złościwie, ukwapliwie, bez słusznych znaków albo tak, jako się tu wypisało, komu mękę a udręczenie zadał, ma być powinien według prawa nagradzać i oprowiać. Abowiem czasem najdzie tak niebaczne, niebogobojne a ukwapliwe sędzie albo urzędniki, iż aby więźnia nie chować, pracej około niego nie mieć albo, chowając go, nań nakładu nie czynić, wołą zarazem stracić dać, a czasem snadź i niewinnego, co nie ma być.

^a w oryginale doydź

Noty użytkowników

BK Cim.Qu.2256

¹ Nota; ² wskutek obciążenia marginesów odczyt niepewny: Arti[culus] LX[?] Pro... mat... ty

[hasła: zła sława, tortura, wiarygodność męki, dowód, mądry sędzia, zły sędzia, niewinny, przyznanie się do winy, ucieczka, podejrzan, poszlaki, fałszywe oskarżenie, obrona, zadośćuczynienie, prawda materialna]

[s. 12] ARTICUL V.

Gdzieby się też przygodziło, żeby który jawny złoczyńca będąc w więzieniu albo na męce,

powołał i osławił kogo, powiedając, że z nim pospołu jaki zły uczynek uczynił i to czyni podejrzeniem tego złoczyńcę, a zwłaszcza gdy inne podobieństwa a znaki jakie z tym powołaniem będą się zgadzały; a gdy ten, którego męczą, powie co takowego, nie za pytaniem albo wspomnianiem tej osoby. Bo przy męce albo też z osobna na stronie nie ma żaden mianowicie być wspominan, ażeby złoczyńca, gdyby usłyszał kogo mianując a wspominając, aby niewinnie takiego nie powołał. Ale gdy złoczyńcę pytają, mają nie wymieniając nikogo pytać się, co za pomocniki miał, tak żeby on sam powiedział, na kogo by co takowego wiedział. A gdy kogo tak złoczyńca jaki powoła, mają się na nim pilnie wywiedzieć, którego czasu, na którym miejscu, jako i za jakowymi przyczynami, co takowego czynili, i też jeśliże ich więcej przy tym było, bo tego wszystkiego trzeba się pilnie wywiedzieć dlatego, żeby tym łatwiej prawda mogła być wynaleziona, a i żeby [s. 13] gruntowniejszy dowód mógł być, nie tylko przeciw temu samemu winnemu, ale też przeciw powołanemu. Drugich rzeczy może się też każdy mądry a bacny sędzia sam domyślić, na które trzeba pamiętać, kto chce i prawdy gruntownie się dowiedzieć, i nikomu nie ubliżyć, a sumnienia też swego nie obrazić. Przeto nie trzeba tu wszystkiego tego tak szeroko wypisować.

Potrzeba też wywiedzieć się, jeśli ten, co powoływa albo co takiego na kogo powie, nie miał z nim nieprzyjaźni jakiej, gniewu albo waśni. Bo gdzie się to ukaże, że nieprzyjaźń jaką między sobą mieli, nie ma takiemu powołaniu a osławieniu wiara być dawana, zwłaszcza gdzieby sprawa tego, co powołał, niedowodna a niepewna była; a w tym wszystkim trzeba pilnego a dobrego uważania. A gdzieby powołany przed tym też był w czym podejrzanym, tedy tym większe mniemanie i łatwiejszy stąd dowód przeciw jemu być może.

Gdy ten, co powołał na tym, co wyznał aż do końca stoi, a z tym na koniec i na śmierć idzie. Bo zły to obyczaj i szkodliwy u księżej niektórych, którzy przy spowiedzi i [s. 14] niegdy go złoczyńcę na śmierć wiodą takowe ludzi, namowami swoimi ktemu przywodzą, żeby na śmierć idąc, to wszystko co na kogo wyznał, odwołał. I miałyby słusznie temu się zabieżeć i tak to opatrzo być, żeby więcej księża ludzi ktemu nie przywodzili, gdyż tym i sami bardzo grzeszą, ponieważ grzech jest prawdy kazać przeciw i jest to ku szkodzie rzeczypospolitej a z obrażeniem i z krzywdą drugich ludzi, gdy złe uczynki i źli ludzie bywają zakrywani, którzy po tym innym źle czynić mogą, nie tylko złodziejstwem, ale też i mordy, i innymi złymi uczynki. A tak gdyby do tego przyszło, żeby złoczyńca takowe zeznanie swoje i powołanie odwołał, chcąc tym obyczajem swoje pomocniki a towarzysze zakryć albo też że go na spowiedzi tego nauczono, tedy ma być męczon o pierwsze jego wyznanie i te przyczyny a okoliczności wszystkie, które go do tego odwołania przywiodły, a według których ma być rozumiano o tym odwołaniu jego, jeśli słuszne albo niesłuszne było. A trzeba w tym osobliwej opatrności i uważania, oglądając się na sławę a zachowanie tego to powołanego, i jeśliże towarzystwo jakie z tym złoczyńcą miał.

[s. 15] Gdzieby też na kogo ukazało się, że sam dobrowolnie wyznał, chlubiąc się tym, że takowy zły uczynek uczynił albo iż groził a odpowiadał, przed tym niżli się to stało, tedy takowy ma za tego mian być a sprawiedliwie może być męczon.

[hasła: powołanie, tortura, fałszywe oskarżenie, pomocnictwo, prawda, dowód, mądry sędzia, waśń, zły obyczaj, ksiądz, spowiedź, odwołanie]

**Insze znaki a dowody dostateczne, na niektóre złoczyństwa z osobna, za którymi,
gdy się ukażą, może sąd złoczyńcę na mękę wydać.**

ARTICUL VI.

Gdzieby u tego, który by o takowy uczynek w podejrzeniu był, naleziono tegoż czasu, gdy się ten zły uczynek stał, zekrwawione szaty albo bronie, albo żeby zabitego rzeczy jakie naleziono a doświadczone nań, że je przedawał albo gdzie schować dał, takowy dowód dostateczny jest, iż gdy się to nań pokaże, a on nie będzie umiał słusznie się z tego wywieść a sprawić, skąd albo jakim obyczajem takich rzeczy dostał, zarazem za takim dowodem może być męczon. Wszakóż trzeba pierwszej [s. 16] sprawy jego wysłuchać. A jeśliżeby słusznie się z tego wywiódł, tedy nie skwapiać się nań.

[hasła: podejrzany, poszlaki, dowód, obrona, tortura]

**O mordziech i o jawnych mężobójstwach, które się trafiają, gdy wiele ich przy
tym będzie, a żadny nie będzie chciał przyznać się ku temu, co się stało – jakimi
znaki a dowody tego dochodzić.**

ARTICUL VII.

W takowej przygodzie gdzie wiele ich przy tym będzie, a żaden się znać nie chce, żeby winien był: gdy się na którego pokaże, że będąc przy tym, z tym to zabitym się poswarzył albo że, rzuciwszy się nań, broni jego dostał, rany mu zadał a szkodliwie obraził – za takowym dowodem tak jasnym może każdy męczon być, a zwłaszcza gdyby przy nim broń jego zekrwawioną naleziono, ale gdzieby który z tych się nie pokazał, a nie było skąd inąd podejrzenia, jedno iż tam przy tym zamordowaniu z trafunku był, dla tego nie ma żaden być męczon.

[hasła: zabójstwo, współsprawstwo, waśń, broń, tortura, poszlaki, dowód, podejrzany]

**[s. 17] Gdzieby matka sama, chcąc występek swój zakryć, żeby się dziecięcia
dopusciwszy, zabiła je – jako inkwizycja i dowód na to dostateczny być ma.**

ARTICUL VIII.

Na tę, która by o taki uczynek w podejrzeniu była, gdy się ukaże, że, miawszy przed tym brzuch niemający, zarazem opadła i na ciele ścieńczała, a iż na twarzy zbladła, zemdląła albo zachorzała, tedy za takimi znaki ta to białogłowa, na którą takie podejrzenie mogłoby się ściągać, ma ukrycie a potajemnie dana być ku oglądaniu dla lepszego doświadczenia niektórym statecznym a mądrym białymgłowam, a za tych oglądaniem a sprawą, gdzieby i insze znaki pokazały się, to jest, iżeby z piersi mleko szło, a ona przedsię się prząła, może być na mękę wydana. Bo takich przygód wiele się trafia, gdy takowe białogłowy, strzegąc osławienia i złej powieści, za dopuszczeniem diabelskim, takowym złym uczynkiem niesławę swoją i zły [s. 18] uczynek daleko gorszym chcą zakryć, nie pamiętając na to, że i gardło swoje, i duszę w daleko cięższe niebezpieczeństwo a grzech

tym obyczajem przywodzą.

¶ Aczkolwiek gdzie się tego czasu, którego dziecię zabite naleziono, na którą pokaże, iż mleko jej z piersi idzie, jest to dowód dosyć znaczny a pewny tego złego uczynku, za którym i na mękę wydana być może.

¶ Wszakóż, ponieważ lekarze a doktorowie powiedają, że się trafić może na drugiej takowy znak, iż mleko z piersi pociecze, chocia[ż] nigdy nie była brzemienna, dla tej przyczyny, gdyby ona tym obyczajem się sprawiała i wymawiała, a przed tym zwłaszcza, żeby w kurestwie nie była podejrzana, nie ma być zarazem męczona, ale babam a starym białymgłowam ma być ku oglądaniu dana, żeby oni dostateczniej obaczyły, jeśliże z tej albo z innej przyczyny to pochodzi.

[hasła: dzieciobójstwo, podejrzany, kobieta, biegły, grzech, dowód, poszlaki, matka]

Gdzieby kto o truciznę, żeby się z nią obchodził, w podejrzaniu był – jakowa inkwizycja i dowody dostateczne przeciw takowemu być mają.

[s. 19] ARTICUL IX.

Gdy się ukaże, że truciznę ten kupował, który miał nieprzyjaźń jakową z tym to, którego otruto albo że pożytku jakiego a spadku po śmierci się jego spodziewał, a iż osoba jaka lekka i dobrze ku takowym sprawom podobna jest, tedy może słusznie wina temu o takowy uczynek dana być i może za tymi dowody być męczon, oprócz żeby dostatecznie się wywiódł z tego a pokazał, że na co innego, nikomu nie szkodliwego tej trucizny potrzebował albo używać chciał.

Jeśliżby też kto, kupiwszy takową truciznę, tego się prał przed urzędem, a mogło się po tym to nań dowodnie ukazać, że kupił, może takowy za tym dowodem o to męczon być, żeby powiedział, na co tej trucizny używał albo używać chciał.

A przeto w każdym mieście albo repub[lice] aptekarze wszyscy i ci, co trucizny sprzedają, mają być ciężką przysięgą obowiązani, żeby trucizn a jądów żadnych nikomu nie sprzedawali bez przyzwolenia a wiadomości urzędu.

[hasła: trucizna, waśń, aptekarz, reglamentacja, obrona, dowód, tortura, poszlaki]

[s. 20] O złodziejach, którzy kradną – dowód albo inkwizycja dostateczna.

ARTICUL X.

Rzeczy kradzione u kogo by nalezione były albo dowiedziano się, żeby je sprzedawał albo komu darował, albo jakimkolwiek innym obyczajem [n]imi szafował, gdzie nie pokaże a nie postawi tego, od którego powieda takowych rzeczy dostał, i nie da zastępcę, a nie pokaże skąd albo jako tych rzeczy nabył, a z złodziejstwa się tym obyczajem nie oczyści, takowy każdy może o złodziejstwo obwinion i sądzon być. ¶ A ponieważ wiele jest próżnujących ludzi, którzy, nie mając żadnej służby, obe[j]szcia ani opatrzenia, po karczmach i po piwnicach się włóczą, a chocia[ż] nic nie robią, i dochodów żadnych niskąd nie mają, jednak piją, huczą, grają – wielkie na takowe ludzi podejrzanie być może o

każde złoczyństwo, zwłaszcza o złodziejstwo. Przeto prawem pospolitym miałoby to zagrodzono i opatrzone być, żeby się tacy ludzie nie mnożyli, a żeby je wszędzie imowano, nie cierpiano, a dla takowych [s. 21] występków słusznie karano. Także też urząd ma pilen być żebraków i tych, co się z miejsca na miejsce włóczą, a pilnie tego doglądać, jakoby pod sposobem żebractwa, niecnoty próżnowanie i złe uczynki się nie mnożyły, a pod tym płaszczem aby złe nie czynili.

[hasła: kradzież, dowód, włóczegostwo, paserstwo, marnotrawca, pijaństwo, poszlaki]

Dowód o kradzież.

ARTICUL XI.

Rzecz kradziona przy kimkolwiek się najdzie albo jaka część onych rzeczy, które zginęły, albo że się na kogo ukaże, a on takowe rzeczy przechowywa, sprzedaje albo daje, a nie umie albo nie chce się sprawić i słusznie z tego wywieść, od kogo takowych rzeczy dostał albo jeśli pobożnie a słusznym obyczajem ich nabył – takowy każdy słusznie ma być w tym podejrzeniu, że ty rzeczy przezeń zginęły i może być męczon o to.

Jeśliżby też przy kim naleziono takowe instrumenta, którymi drzwi albo zamki, albo też skrzynie wyłamowane i odmykane bywają, zwłaszcza na tym miejscu i tego czasu, którego rzeczy jakie pokradziono – takowy każdy [s. 22] może być pojman i za tym podejrzeniem męczon.

Item gdyby pokradziono znaczne jakie rzeczy albo sumę niemałą pieniędzy, a ukazało się na kim w tym podejrzanym, że bogatszy niż pierwaj, a większy dostatek około niego niżli przed tym był, póki tych rzeczy nie pokradziono, a iż sobie hojniej poczyną niż majątność jego znosić może, a nie będzie umiał z tego się wywieść i ukazać, skąd ten dostatek ma, a skąd bierze to co utracą – przeciw takowemu dostateczny dowód jest i może za takowym podejrzeniem na mękę być wydan.

[hasła: paserstwo, kradzież, obrona, narzędzia, dowód, pieniądze, tortura, poszlaki]

Jaki dowód przeciwko tym być ma, którzy zbójce albo złodzieje przechowywają w domiech swych.

ARTICUL XII.

Gdzieby kto, wiedząc i znając takie ludzi, im przechowanie w domu swym dawał, z nimi towarzystwo miał, picim i jedzeniem albo jakimkolwiek innym obyczajem ludzi takowe fołdrował, a im wspomóżenie dawał, albo i żeby rzeczy od nich kradzione przyj[s. 23]mował, w domu swym przechowywał, przedawał i jakimkolwiek obyczajem [n]imi szafował.

¶ Item, żeby rady im dodawał, ich bronił albo z nimi jakiekolwiek współki miał – ku takowemu każdemu ma prawem być przystąpiono i może męczon być.

Gdzieby też ktokolwiek złoczyńce, którzy by uciekli, ukrywał albo wiedząc o nich, że się pokryli, nie objawił; a żeby z nimi kontrakty jakie, bez wiedzenia a przyzwolenia

urzędu czynił, pieniądze od nich za to brał albo się ich upominał – takowy każdy słuszenie ma być mian w tym podejrzeniu, że z nimi współki ma i na to przyzwala, co oni czynią, a za takowymi dowody słuszenie o to męczon być może.

[hasła: pomocnictwo, ucieczka, schronienie, podejrzenie, dowód, tortura]

**Dowód dostateczny na te, którzy ukrycie miasta, miasteczka palą i ognie zakładają.
ARTICUL XIII.**

Gdzieby kto podejrzany był około zakładania ognia, a przed tym niedobrze się w czym zachował, a żeby przed tym zapaleniem [s. 24] u niego kto takowe niezwykle potrzeby a instrumenta widział, których do zakładania ognia używają – takowy każdy może słuszenie tym obwinion być. A gdzie się słusznymi wywoły nie sprawi i nie ukaże, że tych potrzeb ku czemu innemu, a nie ku szkodzie ludzkiej używał, tedy może być o to sądzon i męczon.

[hasła: podpalenie, ogień, narzędzia, obrona, dowód, tortura, poszlaka]

**Dowód przeciw czarownikom i tym wszystkim, którzy się z czarnoksiężtwa a z gusły obchodzą.
ARTICUL XIII.**

Gdy się pokaże, iżby kto takowych rzeczy innego chciał uczyć albo że komu tym groził, a temu któremu grożono, żeby się stąd co złego przydało, albo też żeby w tym podejrzanym się być pokazał, słowy, obyczajami, postawą i inszymi sprawami, które się w takowych ludziach znajdują, a których takowi ludzie używają, a żeby się tym już osławił – takowemu każdemu słuszenie ma być o to wina dana i za takimi znaki może być i na mękę skazan, ponieważ takowe wszystkie umiejętności, które są naprzeciwko Panu Bogu, i też ludziem [s. 25] chrześcijańskim nie przystoi, żeby się z nimi obchodzić mieli, mają być prawem zapowiedziane i srogo karane.

[hasła: czary, zła sława, tortura, dowód, grzech]

**Na zdrajcę jakiego dowodu potrzeba.
ARTICUL XV.**

Gdyby obaczono kogo, a on do nieprzyjaciela pana swojego ukrycie a potajemnie chodzi, i z nimi jakie rozmowy skryte miewa, a że sobą trwoży – takowy każdy może za takowym podejrzeniem męczon być.

[hasła: ukrycie, podejrzany, tortura]

**Około męczenia jaki porządek albo postępek ma być zachowan.
ARTICUL XVI.**

Gdy kto męczon ma być o zło czynstwo jakie, którym go oskarżono, za słusznemi znaki i dowody, które wyżej wypisano: ten, co go oskarżył a obwinił, ma do tego być przypuszczon i ma mu dopuszczono być wywiadować się na tym zło czyncy tych rzeczy, których rozumie, że mu potrzeba wiedzieć. [s. 26]

Item, pierwej niżli zło czynca jaki będzie męczon z urzędu albo za oskarżeniem tego, który nań żałuje, ma być postawion przed sędziem albo wójtem, dwiema przysiężniki i przed tym pisarzem, który do tego urzędu należy, a ma być pytan tymi słowy, którymi by można go do tego przywieść, żeby się sam wyznał bez męki i prawdę powiedział, i ma mu przekładana być srogość męki, którą podjąć będzie musiał, jeśliże się dobrowolnie nie przyzna ku temu w czym go winują. A cokolwiek na ten czas wyzna i powie, wszystko tymiż słowy ma być zarazem napisano tak, żeby jedno z drugim konferując, to jest, skargę, wyznanie jego dobrowolne i to, ku czemu się na męce dobrowolnie wyzna, tym łatwiej mogła być prawda obaczona.

[hasła: przesłuchanie, tortura, pisarz, wójt, przysiężnik, ławnik, przyznanie się do winy]

**Wywody i sprawa każdemu przed męką ma być dopuszczona.
ARTICUL XVII.**

Jeśliżebymy któżkolwiek, będąc oskarżon o jakikolwiek występki, przał się a chciał sprawić, i słusnie dowieść, że w tym nie [s. 27] jest winien w czym go obwiniono, ma każdemu tego być dopuszczono. A owszem trzeba go w tym upomnieć, jeśliżebymy się mógł wywieść i ukazać, iż albo nie był tam na tym miejscu, gdzie się co takowego stało, albo że tego czasu co innego czynił, bo gdzie się to świadectwem dostatecznym ukaże, za słuszny wywód ma być przyjęto. A przeto trzeba to więźniom przekładać i rozwodzić, iż drudzy tak prości a głupi bywają, drudzy też przed strachy a bojaźnią, chocia[ż] im o gardło i nie będąc winni, jednak się sprawić i wywieść z tego nie umieją. Tym obyczajem, gdy oskarżony słusznemi podobieństwami i też dowody niewinność swoje ukaże i wywody powie, ma sędzia za nakładem tego obwinionego albo przyjaciół jego, napierwej inkwizycją uczyniwszy, starać się o to z pilnością, żeby tego wszystkiego dowodnie doświadczył i wywiedziały, czym się ten więzień sprawuje.

Gdzieby też pojmany potrzebował postawienia świadków, nie ma mu tego sędzia zbraniać, ale owszem na żądanie jego albo i przyjaciół jego, ma świadków i świadectwa ich z pilnością wysłuchać, oprócz iżebymy za [s. 28] słusznymi przyczynami być to nie mogło albo żeby nie była tego potrzeba, tak jako niżej dostateczniej to będzie wypisano. Jeśliżebymy obwiniony albo przyjaciele jego nie mogli mieć tego dostatku, żeby po świadki i po inne wywody słać, a o nie się starać zacz nie mieli, tedy sędzia albo urząd nie ma w tym swego nakładu litować, jakoby się wszystkiego z pilnością a gruntownie wywiedziały.

Ponieważ nie godzi się nikogo niewinnie a nie za pewną wiadomością uczynku jego na gardle skarać ani też z drugiej strony słuszna by rzecz była, ludzie podejrzane, nie starszyszy, lada za sprawą wypuszcząć.

Gdzieby za dopuszczeniem i wysłuchaniem takowej sprawy z wywodów i świadectwa nie ukazała się jednak niewinność tego obżałowanego, a żeby z słusznego podejrzenia i obwinienia nie mógł się wywieść, ma dalej przeciw takowemu postępowano być męką według prawa i uznania urzędu albo sędziego. I powinien sam sędzia ze dwiema przysiężnikami namniej, i z pisarzem tegoż sądu przy tym być i słuchać wyznania jego. A to wszystko ku czemu się – tak przed męką, jako i na męce – przyzna, ma pisarz tymiż słowy napisać, nie [s. 29] opuszczając ani przyczyniając namniejszego słowa i temu, co go oskarżył, ma wyznanie to obwinionego, a ile się jego dotyczy, być okazano i wypisano. A jeśliżby na męce który chciał co powiedzieć, sprawując się, a ku okazaniu niewinności swojej, ma być słuchan. Ktemu, w takim obwinieniu, gdzie się gardła dotyczy, trzeba wielkie baczenie na to mieć, jeśliż z prostości albo z głupości swojej, albo też przed bojaźnią a strachem męki sprawować się i wywodzić nie umie. Bo lepiej jest czasem i z mniejszym grzechem wypuścić, a nie skarać, niżli niewinnego stracić i na gardle bez słuszných a dostatecznych przyczyn skarać. Ponieważ sam Pan Bóg obiecuje się srodze mścić krwie niewinnie wylanej. A tak sędzia i urząd każdy ma to na pilnym baczeniu mieć, żeby tym obyczajem sumnienia swego nie zawiódł, a za tak ciężkim grzechem, pomsty Bożej na siebie i na inne nie przywiódł. Bo ponieważ w rzeczach lekcejszych, gdy o imienie albo o inne krzywdy idzie przed prawem, prostym a głupim i nieumiejętnym ludzkiem, którzy sprawy swojej powiedzieć nie umieją, bywa folgowano – przewleczeniem terminu, opatrzeniem prokuratora i innymi obyczajmi, owszem gdzie idzie o gar[s. 30]dło, ma głupstwo a prostota na wielkim baczeniu być, bo takowym i prawa samey folgują, które są uczynione nawięcej dla złych, chytrych, przewrotnych a mściwych^a, i zdrażliwych ludzi, aby dobrych przewrotnością a złością swą nie oszukawali.

^aw druku łściwych

[hasła: obrona, alibi, głupota, strach, niewinny, świadek, nakłady, termin, prokurator, przysiężnik, ławnik, sędzia, pisarz, Bóg, grzech, mienie, głupota, miarkowanie]

Ci, którzy na męce przyznają się, jako mają być po tym według informacji pytani.

Naprzód około mordów a złoczyństwa, takowe pytanie być ma.

ARTICUL XVIII.

Gdy się już obwiniony przyzna na męce i powie na się to, o co go obwiniono, a gdy już będzie to według sprawy jego popisano, mają ciż, co przy męce byli, dostatecznie pytać, jeśliż przy tym stoi, co wyznał i wywiadować się drugich też rzeczy, z których by prawda łatniej się mogła poznać; a to tym obyczajem, ponieważ się zna że zamordował i ten zły uczynek uczynił, żeby powiedział, co go do tego przywiódł, którego dnia, której godziny, na którym miejscu to było, jeśli też pomo[s. 31]cników jakich do tego używał albo gdzie by tego zamordowanego ciało skrył a zagrzebł, albo na którym miejscu ciało jego zagrzebł a ukrył, jako ku temu przyszedł, z jakimi broniami, jakie mu rany zadał, albo jako go zabił, wiele pieniędzy przy nim albo jakichkolwiek innych rzeczy znalazł, albo mu odjął, gdzie to,

co przy nim wziął, podział, zaniósł, schował, sprzedał albo komu dał. Także też i zbójca albo złodziej tymi słowy i tym obyczajem ma być pytan.

[hasła: tortura, przyznanie się do winy, przesłuchanie, okoliczności przestępstwa, prawda materialna]

**Gdy się kto na męce ku zdradzie przyzna, jako ma być potym pytan.
ARTICUL XIX.**

Gdy więzień przyzna się ku zdradzie, ma być pytan, kto go na to najął albo namówił, wiele za to wziął albo wiele mu obiecano, którego czasu, na którym miejscu i jakim obyczajem się to stało, i co za przyczyna przywiodła go do tego.

[hasła: zdrada, przyznanie się, polecenie, kierownictwo]

**Gdy się kto przyzna ku temu, że kogo otruł.
[s. 32] ARTICUL XX.**

Takowy po męce ma być pytan według wszystkich cirkumstanczyj albo przyległości, które wyżej mianowano, co go do tego przywiodło albo za jaką przyczyną tego się ważył, albo na to namówił, jakiej trucizny, którego czasu, jakim obyczajem używał albo używać chciał. ¶ Item, gdzie tej trucizny nabył, kupił, kto mu jej dodał i radził.

[hasła: otrucie, przyznanie się, otrucie, przesłuchanie, trucizna]

**Gdy się kto na męce przyzna, iż ogień założywszy, spalił a szkodę jaką uczynił.
ARTICUL XXI.**

Z osobna po tym ma też być pytan, co go do tego przywiodło, którego czasu, z czyją pomocą, a z jakim towarzystwem to popełnił, jakich potrzeb do tego używał, skąd, jako, na którym miejscu albo od kogo tych rzeczy nabywał, kupował, kto mu na to radził, namówił albo najął, wiele też za to wziął.

[hasła: pomocnictwo, narzędzia, kierownictwo, polecenie]

**[s. 33] Gdy się na męce przyzna ku czarnoksięstwu albo czarownictwu.
ARTICUL XXII.**

Ma być pytan też według przyczyn i przyległości albo cirkumstanczyj wyżej wymienionych, a ktemu jakich instrumentów, jakim obyczajem i którego czasu albo też słów używał, co czynił; a jeśliż powie, że gdzie czary jakie zakopał albo ukrył rzeczy takowe, których więc do tego używają, ma *scrutinium* być uczyniono i pilnie szukano, jeśliż według sprawy jego będą mogły być znalezione. A jeśli by znalezione były, ma być

pytan ten czarodziejnik, jakimi słowy albo jako się z tym obchodził. ¶ Item, ma być pytan, od kogo się takowych rzeczy nauczył, jakim obyczajem ku tej umiejętności przyszedł, jako wiele razów i przeciw komu tego używał albo jaką szkodę kiedykolwiek komu tym uczynił.

[hasła: czary, czarostwo, narzędzie, pomocnictwo, nauka, kierownictwo]

Insze pytanie, które *in genere* albo nie wymieniając żadnej rzeczy z osobna mają być czynione.

[s. 34] ARTICUL XXIII.

Z tej nauki albo informacji wyżej opisanej, każdy baczny a opatrny sędzia łącznie się już będzie mógł dalej sprawić i domyślić, jako ma według wielkości albo małości obwinienia albo występku, ku któremu się obwiniony na męce przyznał, dla dostatecznej wiadomości i uznania prawdy, dalej po tym się na nim wypytawać. ¶ I nie widzi się być potrzeba szerzej to tu wypisować, gdy samo się to ukaże według potrzeby a obwinienia, czego a jako na obwinionym się wywiadować. Bo także i około innych złych uczynków, według tych okoliczności, które wyżej wymienione, ma być czynione pytanie. A tak *in summa* o te wszystkie sprawy i uczynki takowe pytanie ma być czynione, na które ten, co by nie był winien albo w tym nie był, nie umiałby odpowiadać, aczkolwiek wyzna za takowym pytaniem, według różności złych uczynków, ma być dostatecznie zarazem napisano.

[hasła: mądry sędzia, przesłuchanie, tortura, przyznanie się do winy]

Jakie wywiadowanie i doświadczenie czyniono być ma około tego wszystkiego, ku czemu się kto przyzna.

[s. 35] ARTICUL XXIII.

Gdy już według takowego pytania po męce sędzia wywie się i sprawę będzie miał od tego obwinionego, ma albo posłać, albo też może li być sam dojść^a a wywiedzieć się z wielkim staraniem a pilnością, jeśliby to wszystko, ku czemu się przyznał a co powiedział, według miejsca, czasu i innych okoliczności zgadza się i tak najduje. Bo gdy który obyczaj i sposób, a postępek wszytek swego złego uczynku powie, i jako się co działo, a najdzie się to wszystko, tak jako powiedział, wielki dowód jest i nie trzeba w tym wątpić, że ten to wszystko zbroił, w czym go obwiniono, bo niewinny, a ten, który by przy tym nie był, nie umiałby tego tak dowodnie wypowiedzieć.

^a w oryginale doydź

[hasła: prawda materialna, przesłuchanie, tortura, przyznanie się do winy]

Gdy okoliczność, to jest okoliczności po polsku, których trzeba ku wywiadowaniu prawdy i wszystko to, ku czemu się wyznał, za pilnym

szperowaniem, inaczej się najdzie.

[s. 36] ARTICUL XXVI. *[sic]*

Tedy obwinionemu też i matactwo jego ma być przełożono i ciężkimi słowy a pogrozkami naprzód ma być skaran, a po tym gdzieby nie przestał pleść a matać, ma znowu męczon być, dlatego, żeby gruntowniejszą a dostateczniejszą sprawę dał i prawdę wyznał, bo bywa to częstokroć, że złoczyńce, chcąc ukryć swe złe uczynki, leda co powiedają, chytrze plotąc słowy, a z rzeczą się nie zgadzając, ni dla czego innego, jedno żeby za takimi niedowodnemi sprawami o nich to rozumiano, że niewinni, ażeby tym obyczajem mogli się wymatać.

[hasła: tortura, przyznanie się do winy, prawda materialna, niewinny]

**Cirkumstancje albo przyległości nie mają być przy wypytawaniu wymieniane,
jedno on sam według wiadomości swej ma mówić.**

ARTICUL XXVI.

Naprzód już wypisano jest, gdzieby się kto ku uczynku jakiemu przyznał, [s. 37] dla męki a boleści, a była to rzecz wątpliwa, jako według wszystkich cirkumstancij, wywiadowanie albo *scrutinium* ma być około tego czyniono dla dostateczniejszego wywiedzenia prawdy. A ponieważ bywa to czasem i pochodzi ze złego a nieopatrzego pytania, gdy ten kto pyta, a podawaniem rzeczy, a pytaniem uczy go, co by miał albo jako odpowiadać. A przeto potrzeba tego jest, żeby urząd albo ci, co im słuchanie a wywiadowanie takich rzeczy poruczą, według wyżej opisanej nauki, pytania czynili jednakie, tak przed męką jako na męce i po tym też po męczeniu, i takowe które ku tej rzeczy, w której go obwiniono, przynależały.

[hasła: tortura, przesłuchanie, prawda materialna]

Gdzieby pojmany, przyznawszy się, przął się onegoż i odwoływał.

ARTICUL XXVII.

Tak jako wyżej napisano, je[śli]że słuszne podejrzenie i dowód nań jest, i skąd inąd się to ukazuje, ma być zasię do więzienia wiedzion i męczon tym obyczajem, że przy tym potrzeba na wywiadowanie cirkumstancij przedniejsze baczenie mieć, bo z tych [s. 38] nałacniej prawda może być obaczona, oprócz gdzieby obwiniony tak dowodne przyczyny tego ukazywał, prze co przyznawszy się, zasię po tym onegoż się przy, żeby sędzia na nich przestać mógł – tedy sędzia ma mu dopuścić w tym używać słusznych dowodów, którebykolwiek ku obronie swej a oczyszczeniu przywieść mógł.

[hasła: podejrzany, dowód, więzienie, odwołanie, sędzia, obrona]

**Męka – jakim obyczajem ma być miarkowana.
ARTICUL XXVIII.**

Według wielkości podejrzenia i innych ma być męka umiarkowana, i też według wielkości albo małości występku, którym kogo obwiniono, co łącznie sam sędzia albo urząd, przy tym będąc, według sprawiedliwości i słusznego baczenia baczyć może, jako długo albo krótko kogo męczyć rozkazać ma, albo jakim obyczajem. I nie ma żadnego wyznania w ten czas przyjmowano a opisano być, póki go męczą albo palą, jedno gdy powiedzieć chce, ma mu pofolgowano być. [s. 39]

[hasła: podejrzenia, dowody, tortura, sędzia, sprawiedliwość, słusność, przyznanie się do winy]

**Jako ten męczon ma być, który na ciele rany jakie szkodliwe albo obrażenie przed
tym ma.
ARTICUL XIX.**

Takowy, który by na sobie rany jakie śmiertelne, chorobę albo niedostatek jaki ciężki na zdrowiu miał, tak ma być męczon, żeby było, póki być może, co z najmniejszym obrażeniem tych to ran albo też ma tak długo z męką folgowano być, póki by nie ozdrowiał.

[hasła: ranny, tortura]

**Póki a kiedy wyznaniu na męce ma być wierzone.
ARTICUL XXX.**

Gdzieby już według tego postępując, jako wyżej napisano, wyznanie pojmanego – tak przed męką, jako w męce – i po tym we wszem zgadzało się a za pilnym i dostatecznym pytaniem, a dowiadowaniem i żeby przedsię na tymże przestało, co pierwszej powiedział – tedy takowemu wyznaniu wiara ma być dana bez wątpienia i złoczyńca ma być karan [s. 40] według zasłużenia, jako niżej to szerzej będzie wypisano w tych artykułach, w których wypisują się obyczaje i różności karania złoczyńców według różności ich występów. Bo jako nie ma być żaden pojman ani karan bez słusznego podejrzenia i tak, jako wyżej napisano, także też gdy już wyznanie pojmanego z obżalowaniem się zgodzi, nie trzeba się rozmyślać, jedno według zasłużenia a skazania prawa dalej postępować, ponieważ męki i wywiadowania nie jest inszy koniec, jedno żeby się z wyznania winność ukazała, a za wyznaniem żeby karan był.

[hasła: przyznanie się do winy, dowód, tortura]

**Gdy pojmany, za słusznymi a jawnymi znakami, dowody i dostatecznym
podejrzeniem będąc męczon, jednak się nie przyzna.
ARTICUL XXXI.**

Sędziowie albo urząd, gdy jedno według wyżej opisanego sposobu i porządku, za słusznym podejrzeniem i znacznymi dowody, kogo zmęczyć dadzą, a on jednak ni ku czemu się nie przyzna, w czym go obżalowano, [s. 41] nie mają dla tego winieni być ani ci, co go oskarżyli, mają w tym winni zostać i nie powinni żadnego nagrodzenia czynić, ponieważ znaki i dowody jasnie ukazują, że takowe męczenie zasłużył. Bo jako prawo powiada, iż nie tylko złych uczynków a spraw ma się każdy strzec, ale też i wszystkich przyczyn warować, za którymi mógłby się w złą sławę jaką i w podejrzenie, a w mnimanie złe wwieść; gdyż ten który się przyczyn złego podejrzenia nie strzeże, sam siebie w niebezpieczeństwo wводи, a w takowej przygodzie i ten, co obżalował, jeśliże co przy tym utracił, ma sam na tym szkodować i obżalowano co strawił, powinien płacić; a urząd też jeśliże nakład jaki na pojmanie albo na kata i inne potrzebne do tego sługi uczyniono, tę utratę podjąć ma.

Ale gdzieby urząd albo sędziowie, postępek ten albo naukę z prawa opuściwszy, przyczynę jaką do tego nieopatrznością swoją dali iżeby kogo niesłusznie zmęczono, mają w tym winni zostać, a według wielkości krzywdy, którą niewinnemu uczynili, mogą być pociągani przed wyższy urząd – i gdzie się słusznie z tego nie wywiodą, mają powinni być nagradzać i [s. 42] za tę krzywdę temu zmęczonemu dosyć uczynić.

[hasła: tortura, przyznanie się do winy, niewinny, zła sława, podejrzany, nakłady, kat, zadośćuczynienie]

ARTICUL XXXII.

Gdy kto, obżalowawszy kogo o jaki zły uczynek, którego się obżalowany przy, chce nań dowodzić i słusznymi dowody oskarżenia swojego potwierdzić, ma jemu tego według prawa dopuszczono być.

[hasła: dowód, obrona]

Świadkowie jacy mają być przyjmowani.

ARTICUL XXXIII.

Postronnych ludzi i też nieznanomych świadectwo albo też i lekkich a złego zachowania, kwoli z którejkolwiek strony, nie ma być przyjmowano, ale ten, co stawia świadki bądź to dowodząc na drugiego, bądź też żeby się sprawiał albo odwodził, ma postawić świadki znajome, dobre i ludzie godne wiary.

[hasła: świadek, zeznania, wiarygodność]

O świadkach, którzy by z przenajęcia chcieli świadczyć.

[s. 43] ARTICUL XXXIII.

Takowym świadkom i świadectwu ich nie ma być żadna wiara dawana, i nie mają być za świadki przyjmowani, ale owszem gdzieby ich w tym doświadczone mają być słusznie karani.

[hasła: wiarygodność, świadek, zeznania]

**Świadkowie jako świadczyć mają.
ARTICUL XXXV.**

Świadek każdy świadczyć ma, iż to co powiada, gruntownie a dostatecznie sam wie, nie z cudzej sprawy, bo gdzie powie, że to od kogo innego słyszał, nie ma za dostateczne świadectwo przyjmowano być.

[hasła: świadek, zeznania, wiarygodność, prawda]

**Świadek dostateczny jaki ma być.
ARTICUL XXXVI.**

Takowy każdy, który nie jest złą sławą albo mnimaniem pomazan, a który nie świadczy komu kwoli, za przyjaźnią albo nieprzyjaźnią, albo też za jakimym pożytkiem swym, albo za przenajęciem, a któremu nie może żadna w tym słuszna przygana dana być, ma być rozu[s. 44]mian za dobrego a dostatecznego świadka.

[hasła: świadek, zeznania, wiarygodność]

**Dowód za świadectwem jaki dostateczny być ma.
ARTICUL XXXVII.**

Gdzieby kto na kogo przynamniej ze dwiema albo ze trzema świadkami jakiego złego uczynku dowodził, gdy jedno świadkowie będą ludzie godni wiary, a gdy świadczą, iż pewną tego wiadomość mają, ma być przyjęto za pewny dowód a świadectwo i za tym może urząd przeciw obwinionemu dalej według prawa a zasługi jego postępować.

[hasła: pozytywna teoria dowodowa, ocena, świadek, zeznania, wiarygodność]

**O fałszywych świadkach.
ARTICUL XXXVIII.**

Gdzieby pewna tego wiadomość była i dostatecznie to uznano, że fałszywi świadkowie swym świadectwem niepobożnym a złośliwym kogo niewinnie o zdrowie i o gardło przyprawili albo chcieli przyprawić, mają za to cierpieć to skaranie, ku któremu tego

niewinnego przywieść chcieli.

[hasła: świadkowie, zeznania, wiarygodność, kara, fałszywe zeznania]

**[s. 45] Gdy obżałowany za dostatecznym świadectwem jednak nie chce się
przyznać.
ARTICUL XXXIX.**

Tedy ma mu być oznajmiono, że już isty a pewny dowód jest, a rzecz jasna, której się przec nie może, a zali tym rychlej się będzie chciał przyznać, a wszakoż gdzieby się i tak przyznać nie chciał, a już dostateczny nań dowód był, ma bez dalszego pytania według prawa przeciw jemu postępowano być.

[hasła: przyznanie się do winy, dowód]

**Świadkowie jako mają być postawieni i jako ich ma być doświadczone.
ARTICUL XL.**

Ponieważ na takowym świadectwie, gdzie komu o gardło albo o mękę idzie, bardzo wiele zależy, potrzeba tego jest, żeby każde takowe świadectwo pilnie uważono [s. 46] było, jeśli słuszne, prawdziwe a wiarygodne jest. A owszem gdzieby ten, co oskarżył, wątpliwą a niedowodną sprawę dał, ku której by się obżałowany, będąc według wyżej opisanego obyczaju pytan, znać nie chciał; jeśliżeby tenże, co oskarżył, przedsię nań powieści i sprawy dowodzić chciał, a dopuszczono mu tego było, tedy ma naprzód żalobę swoją, według artykułów spisać i dowody wszytki przy tym, które by wiedział, położyć. I ma urzędowi albo sędziom, tak spisawszy podać, wymianowawszy świadki i miejsca, na których mieszkają, żeby od tych osób albo komisarzy, którym by to od sądu poruczono, dostateczne wywiadowanie około tego mogło być uczyniono, a świadków żeby porządnie i świadectwa ich wysłuchano, i uważono tak, jako to niżej szerzej się wypisuje.

[hasła: świadek, zeznania, sędzia, komisarz]

**Około przyjmowania świadków i świadectwa ich przed sądem, którzy komisarze
być mają i jako mają świadectwa każdego z pilnością uważować.
[s. 47] ARTICUL XLI.**

Gdyby dla wysłuchania świadków i świadectwa ich sąd posadzono i zagajono, sędzia też ze dwiema przysiężnikami i z pisarzem tego sądu przysięgłym ma przy tym być i porządnie, a z pilnością, tak, jako według prawa należy, mają wszytkich i każdego świadectwa słuchać a z dobrym uważeniem baczenie pilne na to mieć, jeśliżby który z świadków co wątpliwego powiada albo jeśli powieścią swoją z innemi się nie zgadza, albo to tak, to owak powiada, i to wszystko wysłuchawszy, tak, jako który świadczył a w powieści swojej

powiadał, ma pilnie być wypisano.

[hasła: komisarz, świadek, zeznania, przysiężnik, ławnik, sędzia, pisarz, wiarygodność, fałszywe zeznania]

**Świadkowie i świadectwa ich oprócz sądu jako mają być słuchani a doświadczani
i obaczenie a uważenie ich świadectwa jakowe być ma.**

[s. 48] ARTICUL XLII.

Ponieważ nie wszędy tak dostateczny sąd około tego może być osadzon i zagajon, i nie wszędzie łącno o takowe ludzie, którzy by na tym się rozumieli, a umieli takowe świadectwa przyjmować i u siebie uważować. Aczkolwiek w prawie jest, że w takowych sprawach, gdzie o gardło idzie, oprócz porządnego a zagajonego sądu, żaden inny takowych świadectwy przyjmować nie ma, wszakoż mając na to baczenie, aby dla niedostatku ludzi do takowych sądów godnych a potrzebnych omieszkanie jakie nie było, ma urząd ten albo sędzia, który by się sam na tym nie rozumiał a nie umiał w tym postępować, przynamniej ze cztermi rajcami, spisawszy wszystkę kontrowersyją, dowody, świadectwa, świadki i odwody tak, jako sami tego sprawę mają, swym nakładem odesłać to, gdzie najbliżej być może do urzędu wyżego albo takiego, który by porządnie dla wysłuchawania i rozeznania takowych rzeczy wysadzon był; tak, żeby porządnie ludzie ci, którzy by na tym zasiedli i dobrze się rozumieją, mogli rozeznąć dowody i świadectwa, które którakolwiek strona wywiodła, i to, co by słu[s. 49]sznego a sprawiedliwego było, ukazać. A gdzieby tego była potrzeba, żeby tamże do tego sądu i świadki odesłano, mają być z listem otworzystym odesłani, w którym ma być świadectwo o nich wydano, że mogą za dostateczne a wiarygodne świadki przyjęci być. A tak urząd albo sędzia każdy, który czuje się w tym, że czemu nie rozumie albo wątpliwość jaka w czymkolwiek ma, nie ma żadnym obyczajem na swój rozum się sadzić, ale ze wszytką pilnością ma się do tego przyczynić i staranie około tego czynić, jakoby skąd inąd od ludzi uczonych, a w tym dobrze biegłych, sprawę i naukę mieć mógł, a powinien to staranie i wywiadowanie około tego sam, swoim nakładem, bez wszelakiego nagrodzenia od stron czynić.

[hasła: świadek, zeznania, mądry sędzia, rajca, dowód, wiarygodność, list otworzysty, sąd gajony]

**Świadectwa albo wyznanie świadków jako ma być opowiedano i co z tym dalej
czynić.**

ARTICUL XLIII.

Gdy już świadkowie i świadectwo albo zeznanie ich będzie wysłuchano i rozeznano, a dobrze uważono, tak ma [s. 50] być opowiedziano, żeby sędzia z przysiężniki albo urząd przy tym był, ma dzień albo czas ku temu być naznaczon pewny. Ma też sędzia stronie, gdzieby potrzeba było, a ona mogła przeciw temu odpór jaki albo słuszny wywód uczynić, tego nie bronić, ale owszem dopuścić tym obyczajem jako niżej będzie ukazano.

A gdzieby do tego przyszło, tak jako wyżej napisano, za niedostatkiem ludzi w

prawie biegłych albo żeby wszystkich sąd, który do tego przysłusza, a którym takowe rzeczy rozeznawać poruczono, przy tym być, a do tego zebrać się nie mogli – żeby dla ustrzeżenia niepotrzebnych odwłok i utrat, komisarze do rozeznania i też uważowania takowych rzeczy obrano, tedy tym obyczajem mają się zachować. Mają naprzód dzień albo termin ku wywołaniu a opowiedzeniu zeznania świadków, naznaczyć; a mają oboma stronom dać wypis albo kopią tego wszystkiego, czego ku temu terminu z obu stron potrzeba, według tego, jako ta wszystka rzecz się aż do tego czasu toczyła, tak żeby strony, a zwłaszcza obwiniony z przyjaciółmi swoimi mógł się do tego zgotować, któremu i to ma być dopuszczono, żeby przyja[s. 51]ciele albo kogobykolwiek potrzebował, wolno ku niemu przychodzić mogli, ażeby mógł się z nimi według potrzeby swojej rozmówić i naradzić. A cobykolwiek jedna strona alegowała przeciw drugiej strony alegacjom, przed tymiż komisarzmi, które dla wysłuchania takich świadectw i wystawiono, to wszystko na tymże terminie ma na spisku od obu stron dano być, tak żeby dwa exemplarza tego były, z których jeden przy komisarzach zostać ma, a drugi stronie odpornej ma być podan, żeby wiedziała, co by ku temu odpowiadać miała. A gdzieby strona potrzebowała do tego czasu, żeby na to szerzej odpisać mogła, a sprawę swą położyć, ma i czas do tego naznaczon być; wszakże żadnej stronie więcej kopij albo minut tych wszystkich rzeczy, nie ma być wydawano, jedno dwie, oprócz żeby kommissarze obaczyli słuszną do tego przyczynę, żeby tego potrzeba było, a za takową słuszną przyczyną, mogą stronom i jeszcze raz, ale nie więcej, dopuścić, jeśliby która co miała albo potrzebowała, na piśmie podać. A tak zebrawszy z obu stron ich wszystkie allegacje, świadectwa publikowawszy i pisania jednej strony przeciw drugiej, a miawszy to wszystko już pospołu, ma ten egzami[s. 52]nator albo komisarz wszystko to przełożyć i podać temu urzędowi, od którego na tę egzaminację jest wysadzon, tak żeby stąd konkluzja i skazanie za pewną a dostateczną wiadomością a uważeniem i dobrym rozmysłem, sprawiedliwie a według Boga, uczyniono być mogło, bez krzywdy a obrażenia każdej strony, które urząd uczyniwszy, sędziemu opowiedzieć ma i poruczyć, jakoby dalej w tym postępować miał.

[hasła: świadek, zeznania, protokół]

O obronie a wywodziech obwinionego. ARTICUL XLIIII.

Gdzieby obwiniony był gotów słusznym świadectwem i wywody z tego się oczyścić, czym go oskarżono, i niewinność swoje ukazać, a sędzia albo urząd baczyłby, że temu dosyć uczynić może, a sobie w tym pomoc – z strony tego ma się według wyżej napisanej nauki zachować, i oczyszczenie to, wywód albo ukazanie niewinności, ma być uważono i rozeznano, według obyczaja a sposobu.

[hasła: obrona, oskarżony, niewinny, sędzia, obyczaj]

**Nakład na świadki jaki ma być.
[s. 53] ARTICUL XLV.**

Każdemu pospolitego rządu, który by dla takowego świadectwa pieszo przyszedł i zetrwać musiał kilka dni, czekając póki by się z swym świadectwem nie odprawił, mają być na każdy dzień dawane cztery grosze na strawowanie albo co by słusznego było według obyczaja każdej ziemi. Ale gdzie by zaniejszej jakiej osoby do tego potrzebowano, ma więcej takowemu być płacono, według baczenia tego, któremu by tego dojrzeć poruczono.

[hasła: nakłady, świadek, dieta, obyczaj, bogaty, osoba, stan]

**Listy albo glejty nie mają być żadnemu przeciw prawu ku obronie dawany.
ARTICUL XLVI.**

Żadnej stronie ani żadnemu świadkowi listy takowe nie mają być dawane, które by obronę jaką przeciw pospolitemu prawu czyniły – to jest, żeby nie mieli powinni być słusznie się sprawić, ale co się be[s. 54]zpieczeństwa dotyczy, od gwałtu a mocy, mogą glejty takowe i stronom, i świadkom dawane być.

[hasła: glejt, list, świadek, strony]

**Sprawiedliwość ma być prędko a bez odwłoki czyniona.
ARTICUL XLVII.**

Dla ustrzeżenia daremnych i też nie potrzebnych utrat, sprawiedliwość przy sądziech pospolitych ma prędko czyniona być, bez wszystkich odwłok, a ile z najmniejszymi zabawkami, a czasu tracenim być może.

[hasła: ekonomika procesowa, zasada szybkości, zasada ekonomiki procesowej]

**Termin albo dzień ku skazaniu, jako ma być naznaczon.
ARTICUL XLVIII.**

Jesliże powodna strona albo ten co żałuje, za przyznaniem już obżałowanego albo też za pewnemi dowody świadków, które postawił, domawia się tego, iżeby sądowym skazaniem koniec tej sprawy był uczyniony, a ma do takowego skazania pewny [s. 55] dzień albo termin być naznaczon. A gdzieby powodna strona takowego terminu się nie domagała, tedy jednak za żądaniem obżałowanego, ma termin takowy naznaczon być.

[hasła: termin, skazanie, świadek, powód, strona powodowa, obżałowany]

**Temu, którego na gardło skazano, ma też pewny czas naznaczon być.
ARTICUL XLIX.**

Gdyby już za żądaniem tego co obwinił albo też za słusznym postępkim a porządkiem prawa do tego przyszło, żeby miał obżałowany na gardle skarany być, ma trzeciego dnia przed tym jemu to oznajmiono być, żeby czas miał ku wypowiedaniu, wyznaniu a rozpamiętywaniu grzechów swych, a jeśliżby tego żądał – ku przyjmowaniu sakramentów, czego nie ma mu broniono być.

A gdy już będzie po takowym wyznaniu grzechów albo spowiedzi, mają ku niemu być przypuszczeni ludzie w Piśmie Świętym biegli albo kaznodzieje, którzy by zbawienną drogę umieli ukazać, a pobożnemi namowami nadzieję dobrą i wiarę uczynić tak, żeby z dobrą nadzieją i wiarą, bez desperacji a wątpienia, w łasce [s. 56] Bożej, mógł na śmierć iść i cierpieć tę mękę, którą zasłużył. A ponieważ chwalebna i chrześcijańska rzecz jest, tak się o to starać, żeby, chociaż[ż] ciało cierpi, dusza jednak mogła zbawiona być. Przeto księża, plebani a kaznodzieje, mają do tego przychylni i godowi być, żeby tym obyczajem, zbawienną nauką a upominaniem, bliźniego swego ratowali. Nie ma też nikomu tego dopuszczono być, żeby więźnia gdy już na śmierć ma być wiedziony zbyt poono, winem albo inszym piciem, bo to zły a niepobożny obyczaj przywodzić go pijaństwem do tego, żeby skazania którym go Bóg karze nie czuł, a owszem taki zły obyczaj ma być pokazon, bo pijanym będąc nie może z taką skruchą iść na śmierć, jakiej do tego potrzeba.

[hasła: skazanie, kara śmierci, termin, spowiedź, sakramenty, grzech, ksiądz, zbawienie, chrześcijaństwo, pijaństwo, alkohol, zły obyczaj, skrucha]

**Wołanie do sądu.
ARTICUL L.**

Ma tym obyczajem być czyniono, które się na którym miejscu zachowywa.

[hasła: wezwanie, obyczaj]

**Sędziowie albo urząd przed tym terminem, którego ostateczne skazanie ma być
uczyniono, jako wspołu się rozmawiać mają i radzić.
[s. 57] ARTICUL LI.**

Pierwej niżli ostateczne skazanie albo dekret ma być uczynion, sędziowie albo urząd, mają wszytkiego porząd, co z obu stron allegowano będzie przesłuchać, a strony mają ty wszytki rzeczy przed nie położyć tak, żeby z dobrym rozmysłem a uważeniem, namówiwszy się pierwaj sami między sobą, mógł każdy po tym widzenie swoje około ostatecznego skazania powiedzieć. A gdzieby nie mogli się na jedną sentencją zgodzić albo żeby im co wątpliwość czyniło, mają mądrych a w prawie biegłych ludzi między się w radę wezwać, a za ich radą to co by mieli sprawiedliwie skazać, mają pisać kazać, a naterminować według tego obyczaju i informacji tak, żeby na ostatnim terminie, który

peremptorium zową, skazanie to, które na ten czas ma być opowiedano i obwołano, pogotowiu było i zarazem się przeczytało.

[hasła: sędzia, termin, narada, skazanie, wyrok, wysłuchanie stron, biegli w prawie]

**Sąd pospolity jako ma być postanowion i zagajon.
ARTICUL LII.**

[s. 58] Gdy termin albo czas naznaczony przychodzi, ma być we dzwonek zadzwoniono i miejsce to otworzono, na którym takowy sąd bywa, za którym dzwonieniem sędziowie powinni się zysć albo też wójt z przysiężniki albo rajcami i ma sędzia przedniejszy albo wójt drugim rozkazać zasięść i sam też ma na miejscu swoim sięść, wzięwszy w rękę laskę albo miecz dobyty, według zwyczaju każdej ziemie. A tak siedzieć mają statecznie, każdy na swym miejscu, póki się sąd nie dokona, nie zabawiając się niczym inszym.

[hasła: termin, obrzęd, sąd gajony, sędzia, wójt, przysiężnik, ławnik, rajcy, obyczaj, zwyczaj, przewodniczący]

**Jako sędzia albo wójt ma pytać drugich, jeśliże sąd dobrze zasiadł albo zagajon.
ARTICUL LIII.**

Gdy już wszyscy zasięda, tak jako wyżej napisano, sędzia albo wójt, każdego z radziec albo przysiężników ma pytać z osobna, jeśliże ten sąd dobrze zasiadł albo zagajono. A gdy w takowym sądzie siedm albo ośm, a nie mniej, osób zasiędzie, ma każdy z nich [s. 59] z osobna tymi słowy odpowiedź: „Panie sędzia albo panie wójcie, ten sąd dobrze jest zagajony, według ustaw i prawa cesarskiego.”.

[hasła: sędzia, wójt, sąd gajony, rajcy, przysiężnik, ławnik, skład, prawo cesarskie, ustawa, formalizm]

**Jako obżałowany ma być do pręgierza albo do słupu przywiązany.
ARTICUL LIIII.**

Gdy już przeciw obżałowanemu ma być na gardle ostateczne skazanie uczyniono, według sentencji dobrze przed tym uważonej, obyczaj jest z dawna, że złoczyńce tym czasem do pręgierza albo słupu przed skazaniem albo też i po skazaniu przywiązują na rynku albo tam na tym miejscu gdzie by ode wszystkich ludzi mógł być widzian. A tak, ponieważ ten obyczaj nie jest szkodliwy, może zachowan być. Gdzie też inny obyczaj około tego jest, tedy się tak zachować, jako gdzie obyczaj niesie.

[hasła: pręgierz, kara, kara śmierci, obyczaj, zwyczaj, dobry obyczaj]

**Obżałowany albo złoczyńca jako ma być przed sąd przywiedziony.
[s. 60] ARTICUL LV.**

Sędzia, gdy już tak sąd porządnie zasiędzie albo wójt ma rozkazać oprawcom a ceklarzom, złodzieja dobrze związanego przed sąd przywieść i postawić.

[hasła: sędzia, wójt, kat, ceklarz]

**Jako ten złoczyńca wobec przede wszystkimi ma być obżałowan.
ARTICUL LVI.**

Przy takowym obżałowaniu, które się przede wszystkimi dzieć ma, ten porządek ma być zachowany, który na którym miejscu w zwyczaju jest – to jest, ma powodna strona albo ten, co obżałował przy tym być i instigować. Ale gdzieby obżałowany niewinnym był nalezion, a strona też przeciw niemu instigować a prawa dostać nie chciała, tedy takowego obżałowania, przede wszystkimi wspominać nie byłaby potrzeba.

[hasła: jawność, obyczaj, zwyczaj, strona powodowa, akt oskarżenia, niewinny]

**O prokuratorach.
ARTICUL LVII.**

Prokurator każdy stronie, któ[s. 61]ra tego potrzebuje z urzędu a od sądu ma być dan.

A takowi prokuratorowie mają być przysięgli na to, że sprawiedliwości a prawdy według prawa pospolitego i tych ustaw mają i powinni będą bronić, i jej się we wszystkim dzieć, a iż nie mają swoim wiedzeniem a chcenim niwczym sprawiedliwości przeszkadzać ani jej wywracać, którą przysięgę ma sędzia albo urząd od nich przyjmować i im wydawać. A jeśliżby ten prokurator który od strony rzecz sprawnie, tak jako na niektórych miejscach ten obyczaj jest, był jedn z pośrodku tych którzy na sądzie siedzą albo z przysiężników, nie ma do tego być przypuszczon, żeby był przy tym, gdy drudzy będą się około tego namawiać i radzić, jakoby mieli skazanie uczynić albo sentencją ferować. Drudzy jednak przysiężnicy i sędziowie, mają dalej przedsię postępować, a ma na każdego wolej to być, tak obwinionego, jako tego który żałuje, prokuratora sobie bądź z przysiężników, bądź któregokolwiek innego obrać albo też może i sam rzecz swoją sprawować. Ale gdzie takowego obierze, który by nie był z pośrodku przysiężników albo któremu by przed tym już od tegoż sądu przysięga nie była wydana, tedy ten każdy ma pier[s. 62]wej przysięć, niżli pocznie rzecz sprawować, tak jako wyżej wypisano. A dla tego żeby porządnie, a co najkrócej skargi i inne sprawy przed sądem pójść mogły, prokurator kiedy skargę kładzie, miasto tego od kogo rzecz sprawuje, żeby go jego przezwiskiem często wspominać nie trzeba było, ma kłaść literę A. a miasto obżałowanego B. A gdzie by uczynek ten zły, jako zbójstwo, złodziejstwo, zamordowanie albo spalenie, także i inne, miał wspominać, ma miasto tego kłaść literę C., a zwłaszcza

gdzie skarga idzie z urzędu a z poruczenia sądowego, tam ma być to obserwowano, żeby w takowej akcyjej kładziono, *actio*, albo skarga od urzędu, a przy tym imię tego, co żałuje.

[hasła: prokurator, strony, przysięga, obrona, niepołączalność, przysiężnik, ławnik, wyrok]

Skarga przez prokuratora z urzędu danego albo też którego sobie strona obierze tym obyczajem ma być czyniona.

ARTICUL LVIII.

P: „Sędzia, powodna strona A. żałuje się na tego złoczyńcę B., który tu stoi [s. 63] przed sądem, o uczynek jego i zło czynstwo C., które uczynił, według tej akcyjej albo obżalowania, które przed tym przed nami jest uczynione, a przełożono. Przeto żądam, żebyście według pospolitego prawa a opisanych chwalebnych ustaw cesarskich albo i tej sławnej Korony, które około takowych rzeczy, jakoby słusznie byli karani, są dostatecznie uczynione, z pilnością jego uczynek zły uważywwszy, a winnym go być uznawszy, sprawiedliwymi skazaniem swoim skarać rozkazali, tak jako według porządku tego prawa słusznie to być ma.”

Jeśliżby prokurator tymi słowy tego obżalowania przełożyć nie umiał, tego może ją na piśmie dać, a te słowa przy tym powiedzieć: „P. Sędzia, proszę żeby to obżalowanie strony powodnej, z tej karty było przeczytano.”

[hasła: skarga, formalizm, akt oskarżenia, sędzia, prawo cesarskie, ustawa, Korona, skazanie]

Obżalowany przez swego prokuratora jako ma mówić.

ARTICUL LIX.

Jeśliżby obżalowany przed tym już przyznał się albo z dostatecznych do[s. 64]wodów już się nań pokazało, że winien tak jako wyżej, gdzie się wypisuje o dowodziech i o wyznaniu szerzej to wypisano, tedy innego się nic nie zejdzie mówić, jedno miłosierdzia a łaski od niego prokurator prosić ma. Ale gdzieby obżalowany albo się znać nie chciał albo przyznawszy się przed tym, po tym przyczyny takie i dowody ukazał, przez które by rozumiał, żeby się odwieść, a skarania ujdź mógł, może prokurator tym obyczajem niżej wypisanym od niego sprawę dać, używając tych liter, jako wyżej okazano, miasto wymienienia stron: to jest, miasto obżalowanego B., tego co żałuje A., a miasto występku C., o który skarga uczyniona, C. kładąc tym obyczajem.

„Panie Sędzia, ten to B. obżalowany, ku temu uczynku albo zło czynstwu, którym go obżalowano od A. powodnej strony, żeby C uczynił: opowiada, broniąc się i niewinność swą okazując, tym wszystkim, co przed tym od niego powiedano i przełożono, prosząc, żeby za uważeniem tego wszystkiego i niesłuszne od was była uważona, a przez dekret i skazanie prawa ostateczne, żeby z tego wyzwolon był, a żeby [s. 65] nakłady, utraty i szkody, które za tym niesłusznym obwinieniem przed prawem podjąć musiał, jemu się

nawrócić mogły od tego, co go tak oskarżył: dla tego, aby prawa dostał, żeby był obręczon.”

Gdzieby prokurator takowej odpowiedzi od obżałowanego wymówić słowy nie umiał, może na piśmie podać sądowi, a przy tym to powiedzieć: „Panie sędzia, żeby tę to odpowiedź a prośbę obżałowanego z tej kartki pisarz przede wszystkimi z rozkazania waszego przeczytał. A sędzia za takowym żądaniem ma rozkazać pisarzowi, żeby tę kartkę przeczytał.”

[hasła: prokurator, wyrok, oskarżony, zadośćuczynienie, fałszywe oskarżenie, pisarz]

**Obżałowany gdy się tego przy, ku czemu się przed tym przyznał albo na co dowód
słuszny jest.
ARTICUL LX.**

Gdzieby sędzia porozumiał, że obżałowany, przyznawszy się przed tym w rzeczy dowodnej, a która się już dostatecznie nań pokazała, tylko dlatego się przął, żeby prze[s. 66]włokę mieć mógł, a żeby sprawiedliwość i słuszne karanie się zwlokło. Ma sędzia z tymi dwiema rajcy albo przysiężniki, którzy takowe jego wyznanie, bywszy przy męce albo oprócz męki słyszeli, rady szukać u mądrych a w prawie biegłych ludzi. A ponieważ ci dwa przysiężnicy w takowej przygodzie nie świadczą jako świadkowie, ale jako sędziowie i nie mają przeto być od drugich odłączeni, gdy skazanie ma być uczyniono. Bo przygadza się, że drugi tego wszystkiego, ku czemu się znał na męce, przy się i odwoływa: tak jako przykład tego kładzie jeden, wypisując, że jednego trzy razy męczono, a po każdym męczeniu tego się wszystkiego przął, ku czemu się na męce przyznawał; a iż na koniec, gdy nie można na nim nic takowego wymęczyć, że go wolnym uczyniono.

[hasła: sędzia, oskarżony, rajcy, przysiężnik, ławnik, odwołanie, biegli w prawie, skazanie, tortura, dowód, przyznanie się do winy]

**Kat albo ceklarze, żeby mogli być bezpieczni, ma obwołano być.
ARTICUL LXI.**

Gdy już sędzia, uczyniwszy skazanie, łaskę złamie albo różgę, a kat [s. 67] ma złoczyńcę wieść na to miejsce, na którym ma być skaran, ma być wołano przede wszemi ludźmi i oznajmiono mocą a z poruczenia zwierzchniego urzędu pod skaranim na gardle, żeby żaden nie śmiał katowi niwczym przeszkadzać ani się nań rzucać albo chcieć złodzieja odbijać, chocia[ż]by też i w czym za przygodą pobłądził. A wszakże tu w Polsce tego nie czynią, bo się nie zda za potrzebne.

[hasła: skazanie, obyczaj, kat, kaźń, obrzęd]

**Niepotrzebne pytania w sądzie, mają być pokazone.
ARTICUL LXII.**

Ponieważ na wielu miejscach zachowywano pytania wiele niepotrzebnego a zbytniego, które nie tylko nie pomagało ku wywiadowaniu prawdziwej rzeczy, ale owszem przez niesprawiedliwość i prawo się odwłoczyło a niepotrzebnie czas zwłoczył.

Przeto takowe wszystkie pytania niepotrzebne, które sprawiedliwości przeszkadzają, zwłoczą, a od ludzi chytrych i wywrotnych umyślnie ku przewleczeniu prawa a uplecieniu kontrowersyj czynione bywają, mają być pokazane i za[s. 68]powiedziane.

A urząd gdzieby tego na której stronie doświadczył, ma to srodze zastanowić i skarać takowego, który by za przeszłym upomnieniem nie chciał się od tego zdzierzeć tyle razów, ile by się potym tego dopuścił.

[hasła: ekonomika procesowa, pytania, zeznania, świadek, zły obyczaj, kara]

O spowiedzi i napominaniu, które po skazaniu ma być uczyniono. ARTICUL LXIII.

Gdy już dekret albo skazanie na śmierć ostateczne wynidzie przeciw obwinionemu, ma być tego dopuszczono, żeby mógł grzechów swoich się wypowiedać i od niego jakoby z dobrą nadzieją na śmierć miał idź, aby nauczony i upomniony był, a przynamniej jeden albo dwa księża, gdy go już na śmierć wiodą, mają przy nim być i prowadzić go aż na miejsce, przekładając drogę zbawienną za żałowaniem grzechów jego a zasługami Pana Krystusa Zbawiciela naszego, tak żeby z dobrą pamięcią i nadzieją to, co zasłużył, żeby cierpiał.

[hasła: spowiedź, wyrok, skazanie, kaźń, ksiądz, grzech, chrześcijaństwo]

[s. 69] Spowiednicy albo księża nie mają nikogo upominaniem swoim do tego przywodzić, żeby się prał albo odwoływał tego, ku czemu się pierwszej przyznał. ARTICUL LXIII.

Ponieważ niesłuszna i niepobożna rzecz to jest, żeby złe uczynki a sprawy ku szkodzie rzeczypospolitej były zakrywany i nie przystoi to nikomu przeciw się tego, co prawda jest, a prawdę fałszem zakrywać albo komu, żeby tak czynił, na to radzić i perswadować, tak jako też i wyżej tego dotkniono. Przeto spowiednicy a księża, nie mają złoczyńców do tego przywodzić, żeby rzeczy przed tym wyznanych a doświadczonych przeli się, a odwołanie czynili, chcąc w tym i swe złe sprawy, i drugich, na które co takowego wiedząc wyznali zakryć.

[hasła: spowiedź, ksiądz, odwołanie, zły obyczaj, prawda, przyznanie się do winy, powołanie]

Ci, którzy bluźnią przeciw Bogu, jako mają być karani.**[s. 70] ARTICUL LXV.**

Gdzieby kto plugawymi usty a złym i zuchwałym sercem Panu Bogu to przyczytał, co przyczytano być nie ma albo ujmował to, co nie ma być ujmowano, ku ubliżeniu a obrażeniu świętej Wszechmocności a dobroci jego albo też, żeby co nieprzystojnego a niesłusznego przeciwko Pannie Mariej mówił albo sprawam Bożym, którymi on zbawienie ludzkie sprawował, takowy każdy bluźnierca ma wszędzie być przez urząd winowan i dlatego według uznania winności albo wielkości grzechu jego, też według baczenia na stan i na osobę jego, na zdrowiu albo też i na gardle ma być karan. A gdzieby takowy już pojman był a wsadzon, ma urzędowi być oznajmiono, a sędzia albo wójt, według informacji a nauki od urzędu danej ma w tym się zachować tak, żeby takowe bluźnierstwo według prawa było skarane a żeby takowe rzeczy a grzechy między ludźmi się nie mnożyły.

[hasła: bluźnierstwo, grzech, Bóg, chrześcijaństwo, kara, kara śmierci, sędzia, wójt]

Ci, co ludzi trują, jako mają być karani.**[s. 71] ARTICUL LXVI.**

Gdzieby na kogo pewnie to doświadczone, że się z takimi rzeczami obchodzi, a tym żeby komu uszkodził, takowy ma być karan a ogniem spalon. Ale gdzieby u kogo naleziono truciznę, a będąc w tym podejrzany, nie znalazłoby się jednak, i żeby jaką szkodę na zdrowiu tym komu uczynił, takowy ma być karan, ale nie na gardle, jedno według słusznego wyznania urzędu a mądrych ludzi. A w takowych przygodach sędziowie albo urząd mają się drugich w tym biegłych radzić, co by takowy zasłużył, tak jako niżej szerzej o tym wypisano, gdzie się nauka daje, jakoby sędziowie mieli się radzić.

[hasła: trucizna, otrucie, kara śmierci, spalenie na stosie, sędzia, biegli w prawie]

Skaranie jakowe ma być przeciwko tym, którzy kartki, księgi porzucają ukrycie, sromocąc ludzi i na pocziwość czyje tym obyczajem się targając, jako to łacinnicy zowią: *famosi libelli*.**ARTICUL LXVII.**

[s. 72] Ktobykolwiek wypuścił książki jakie albo pisanie, targając się na czyję dobrą sławę i pocziwość ukrycie, nie podpisawszy się imieniem albo przezwiskiem swym, niesłuszenie a niewinnie tak, żeby ten zesromocony, a tym obyczajem naganiony, mógł snadź prze to, ku skaraniu jakiemu na zdrowiu, na dobrej sławie swojej i też na gardle przydź: takowy każdy złośliwy a niecnotliwy potwarca za pewnym dowodem a doświadczeniem takowego złego uczynku według opisanie prawa ma tymi obyczajami skaran być i to wszystko cierpieć, ku czemu onego niewinnego złośliwym a zdrażliwym oskarżeniem i osławieniem, chciał przywieść. A chocia[ż]by też i to osławienie a pisanie potajemne było prawdziwe,

tedy się nie godzi tym obyczajem kogo łżyć albo się tym nad nim mścić, jednak ten, co tak złośliwie a ukrycie osławił i opisał, ma według uznania urzędu być skaran, gdyż to jest bardzo szkodliwa rzecz, zdradliwie na czyje sławę się targać.

[hasła: zniesławienie, kara, zła sława, dowód, kara na zdrowiu, kara na dobrej sławie, miarkowanie]

**Skaranie tych, którzyby monetę sfałszowali albo, nie mając na to przywilejów i
dozwolenia wierzchniego pana, myńcę bili.**

[s. 73] ARTICUL LXVIII.

Myńca, trzemi obyczajmi bywa fałszowana. ¶ Naprzód, gdy kto pod herby a znaki cudzymi myńcę bije. ¶ Druga, gdy kto materjej albo metallów niedobrych do tego używa. ¶ Trzecia, gdy kto myńcę bije pod mniejszą wagą, niżliby miała być.

A ci wszyscy tym obyczajem mają być karani. ¶ Ten, co fałszywą myńcę bije a czyni albo takowej myńcę naodmienawszy i nabywszy, między ludzi ją wypuszcza, chcąc i wiedząc, ku oszukaniu bliźniego, a pożytku swe[go], ma być ogniem na gardle karan a żywo spalony być. A kto by takowego w domu swym, wiedząc to nań, przechowywał, a jemu mieszkania dozwalał, takowy ma on dom albo mieszkanie swoje tracić. ¶ Ci, co myńcę biją za mniejszą wagą i podlejszą, niżliby miała być, nie mając na to przywilejów albo dozwolenia: mają być według uradzenia urzędu i wielkości zasłużenia na majątności, na zdrowiu albo też i na gardle karani. ¶ Ale ci, którzy cudzą myńcę obrzynają albo wyważaniem psują, albo też lekcejszą czynią i podlejszą z lepszej, mają nie tylko na [s. 74] majątności, ale i na gardle przy tym być karani, według wielkości obwinienia a uznania urzędowego. ¶ Ale gdzieby dowiedziano się, że kto za dozwoleniem urzędu, takowe rzeczy czyni, tedy ten urząd traci ty przywileje a wolności, za którymi wedle przywilejów wolno im było myńcę bić.

[hasła: moneta, fałszerstwo, pieniądze, kara śmierci, spalenie na stosie, kara na mieniu, kara cielesna]

**Jako mają być karani ci, którzy fałszują miary, łokcie, wagi, funty albo też
kupie, towary.**

ARTICUL LXIX.

Na kogokolwiek by doświadczone, a on chytrze a złośliwie, miary, wagi, kupie albo inne sprzedajne rzeczy sfałszowawszy, używa tego albo przedawa za dobre a niesfałszowane: takowy [k]ażdy ma być pojman i wsadzon, tak jako na gardło bywają wsadzani. A gdy słusznymi dowody nań się to pokaże, ma być z miasta albo ziemie wypowiedzian, a na ciele motłami u pręgierza skaran według wyznania onegoż występku. A jeśliżby nie raz był w tym doświadczone, może być na gardle skaran.

[hasła: fałszerstwo, oszustwo, wygnanie, banicja, chłosta, pręgierz, przyznanie się do winy, recydywista, kara śmierci, kara cielesna]

**[s. 75] Skaranie prokuratorów, gdy w czym wystąpią, jakowe być ma.
ARTICUL LXX.**

Gdyby prokurator w którejkolwiek kontrowersyj, tak około imienia albo majątności, jako około gardła, rzecz sprawując, stronę albo zdradził, albo podwód jaki a oszukanie ku szkodzie tego, od kogo rzecz sprawuje, uczynił, a w tym go doświadczone – ma naprzód szkodę, ku której stronę przywiódł, nagrodzić, a po tym u pręgierza ma miotłami skaran być i na koniec z miasta albo z ziemie tej ma być wygnan według wielkości występku a zasłużenia.

[hasła: prokurator, kara, odszkodowanie, kara, kara cielesna, chłosta, banicja, wygnanie]

**Jako mają być karani ci, co przeciwko przyrodzeniu grzeszą.
ARTICUL LXXI.**

Gdzieby kto takowy nalezion był, żeby albo z bydlęciem, albo chłop z chłopem przeciw przyrodzeniu sprawę miał, takowi mają na gardle być skarani, a według obyczają [s. 76] ogniem mają być spaleni, bez wszelakiego zmiłowania i łaski, ponieważ to haniebnny i sromotny grzech jest i ma być srodze karan.

[hasła: sodomia, zoofilia, homoseksualizm, kara śmierci, grzech, spalenie na stosie, przestępstwo przeciwko obyczajom]

**Jako mają być karani ci, którzy by z powinowatymi a krewnymi białymigłowami
uczynek mieli.
ARTICUL LXXII.**

Gdzieby na kogo doświadczone, iż z pasierbicą swoją, z macochą albo z jątrwią uczynek niepoczciwy miał, albo też z jakimi w rodzie bliższymi białymigłowami, takowi za radą ludzi uczonych w prawie a biegłych ma według z dawna opisanego obyczaju w cesarskim prawie karan być.

[hasła: kazirodztwo, kobieta, biegli w prawie, prawo cesarskie, kara, przestępstwo przeciwko obyczajom]

**Jako ci mają być karani, którzy cudze żony, panny albo i białegłowy gwałtem a
mocą biorą i unaszają.
ARTICUL LXXIII.**

Gdzieby kto cudzą żonę albo też pannę niewydaną za mąż nad wolą [s. 77] męża jej albo ojca mocą wziął i uniósł; a mąż albo ojciec onej dziewczki, chociażby też matka i ona sama panna przyzwoliła, a z jej wolą się to stało, tego się żałował i żądał, żeby takowy skaran

był, ma ten obwiniony, gdy się to nań ukaże, według narządzenia a opisanego prawa, dostatecznie skaran być za radą a nauką ludzi w prawie biegłych.

[hasła: zgwałcenie, gwałt, porwanie, kobieta, kara, biegli w prawie]

**Ci jako mają być karani, którzy po dwu albo trzech żonach mieszkają.
ARTICUL LXXIII.**

Gdyby na kogo dowiedziano się, że mając przed tym żywą żonę, z drugą ślub brał albo też żona, mając pierwszego męża, że drugiego pojęła, takowy uczynek większy i haniebniejszy jest niżli cudzołóstwo, za który acz prawo cesarskie nie wypisało, żeby kto karan być miał na gardle, ten co się go dopuści, wszakoż za słuszne się widzi, żeby takowy każdy, który by się tego umyślnie ważyć a dopuścić śmiał, na gardle o to karan był tak, jako o jawne cudzołóstwo.

[hasła: wielożeństwo, bigamia, poligamia, poliandria, kara śmierci, luka, cudzołóstwo, umyślność]

**[s. 78] Ci, którzy by żonę albo dziewczę swe albo jakiegokolwiek przyjaciółki za pieniądze i dla sromotnego pożytku drugim zwodzili, jako mają być karani.
ARTICUL LXXV.**

Kto by żonę swoją, dziewczę albo krewną a powinowatą dla sromotnego pożytku zwodził, i jej się kurwić dopuścił albo też jakimkolwiek obyczajem dzieciom swoim, żeby do tego przyczynę dawał, jakoby co nierządnego a przeciwko Bogu, opuściwszy wstyd, wdawać się za dary albo jakożkolwiek miały, takowy każdy na czci i na zdrowiu a na gardle według nalazku pospolitego prawa ma być karan.

[hasła: kuplerstwo, nierząd, prostytutka, przestępstwo przeciwko obyczajom, sutenerstwo, stręczycielstwo, kara na sławie, kara na zdrowiu, kara śmierci]

**Jako zwodnicy albo zwodnice ty, które przyczynę cudzołóstwa dają, mają być karani.
ARTICUL LXXVI.**

[s. 79] Ponieważ wiele się tego trafia, że proste a uczciwe białogłowy, a najbardziej panny a dziewczęta, przez złych a nieczestliwych ludzi, tak między mężczyznami, jako białogłowami, staranie i też namowy, zapamiętawszy swojej poczytności w łotrówstwo a niepoczytne obcowanie się wdają i zwodzony bywają. Przeto wszyscy zwodnicy i zwodnice i ci, którzy by w domach swych, o tym wiedząc, tego dopuszczali albo za przenajęciem takowych rzeczy przeglądali, według uznania występku a przewinienia za radą w prawie biegłych mają tak być karani, żeby się nie mnożyli i mają takowym uszy urzynać,miotłami je u pręgierza bić i z miasta wypowiadać.

[hasła: stręczycielstwo, prostytutka, nierząd, kobieta, kara na zdrowiu, szelmowanie, kara odzwierciedlająca, przegierz, banicja, wygnanie, biegli w prawie, kastracja, chłosta, miarkowanie]

Ci, którzy ludzi podburzają a między ludźmi sedycję czynią, jako mają być karani.

ARTICUL LXXVII.

Gdyby kto w ziemi, w królestwie albo też w mieście a w społeczności jakiej ludzi przeciwko urzędowi a zwierz[s. 80]chności poburzenie jakie albo potajemne sedycję czynił, a to by się nań pewnie ukazało, takowy według zasłużenia a wielkości występku czasem na gardle, czasem też miotłami u przegierza skaran być ma i z ziemi albo z miasta wypowiedzian, gdyby takowe podburzenie czynił. Ale urząd przy karaniu takowych ludzi ma baczenie a mądrze postępować, żeby krzywda nikomu nie była uczyniona, a ludzie żeby się bardziej z tego nie podburzali.

[hasła: podburzanie, podżeganie, kara śmierci, chłosta, kara cielesna, banicja, wygnanie, prewencja]

Ci, którzy swowolnie a nie za przyczyną zbiegają, jako mają być karani.

ARTICUL LXXVIII.

[¹] Ponieważ wiele się tego przygadza, że drudzy za zuchwalstwem a swawolą, też bez żadnej słusznej przyczyny, uciekają, a zbiegszy, pogroźki czynią; a do tych się uciekają na ty miejsca, gdzie rozumieją, gdzie przechowanie i też pomoc mieć mogą i czasem takowi ludźmi wielkie szkody a obrażenia czynią, a w niebezpieczeństwo przywodzą, nie mając baczenia na rządy i prawo. Przeto takowi za [s. 81] zdrajce, odpowiedniki, a wszystkich ludzi wespół zagubce, mają być dzierzani. A gdzieby z tych miejsc, na których przechowywanie i obronę mają, zapamiętawszy prawa i sprawiedliwości, nie chcieli się usprawiedliwić a nie przestali grozić i odpowiadać, a którego z nich dostaną, zarazem ma ścięty być i na gardle skaran jako zdrajca a pospolity szkodźca i nieprzyjaciół, chocia[ż]by też onym odpowiedaniem swoim szkody żadnej nie uczynił. Także i ci karani mają być, na którego by się co takowego dowiedziano, żeby obmyślali albo przedsiębrać chcieli. Ale gdzieby kto, bojąc się ukwapliwego a ciężkiego skarania, a nie przeto, żeby komu szkodzić miał, uciekł nie na podejrzane miejsca, takowy nie zasłużył tak wielkiego skarania. A jeśliżby wątpliwość w tym jaka była mają sędziowie albo urząd radę w tym wziąć od ludzi biegłych a uczonych w prawie tak, jako niżej będzie opisano.

Noty użytkowników

BK Cim.Qu.2256

¹ *wskutek obciążenia marginesów odczyt niepewny: – igus – a do – ndyiy*

[hasła: włóczęgostwo, groźba, ucieczka, kara śmierci, zdrada, ścięcie, biegli w prawie]

Za innymi ciężkimi złoczynstwami, które się porząd wypisują, jakie karanie ma być czyniono.

Naprzód o tych, którzy ludzi potajemnie trują.

[s. 82] ARTICUL LXXIX.

Gdzieby kto kogo otruł, a o zdrowie albo i o gardło przyprawił, ma, jako ten kto zamorduje, w koło być wplecion, jeśliż chłop jest. Niewiasta gdzieby w tym doświadczona była, ma być utopiona albo jakimkolwiek innym obyczajem według swojego występku skarana na gardle, ale pierwej niżliby którą takową osobę na gardle skarano, ma być kleszczami rozpalonymi targana, mniej albo też więcej, według baczenia na osobę i na zasłużenie tak, żeby drudzy tym przykładem a srogością skaranja od takowych spraw odwiedzieni byli.

[hasła: skrytobójstwo, otrucie, trucizna, łamanie kołem, kara śmierci, kobieta, topienie, kaźń, prewencja generalna]

Matki, które dzieci swe tracą albo zabijają – jako mają być karane.**ARTICUL LXXX.**

Białągłowa jeśliżby która płód swój, który by już żywy był, a członki na nim było rozeznąć, zabiła – ta według obyczaju ma żywo być zakopana a palem przebita. Wszakoz przestrzegając tego, żeby druga za [s. 83] srogością takowego skaranja, w desperacyją nie przyszła, może być utopiona. Ale gdyby takowy okrutny uczynek w której ziemi albo w mieście przygadzał się często, dla większego strachu i przykładu drugim złym białągłowom mają być według wyżej opisanego obyczaju karani; albo takowa białągłowa, pierwej niżliby ją utopiono, ma w ogniu rozpalonymi kleszczami być targana, według nauki a rady ludzi w prawie biegłych. A jeśliżby która dziecię porodziła żywe, a martwe po tym naleziono, a ona je skryła, po tym ukazało się to, za wywiadowaniem z pewnych znaków, które w takowej mierze bywają obserwowane, że nie dawno porodziła: gdzieby allegowała i tym się wymawiała, że tak umarłe porodziła, ma być przypuszczona ku wywodowi a ku ukazaniu niewinności swojej, słusznymi przyczynami a dowody. Ale bez słuszných wywodów a świadectwo, nie ma jej w tym wiara dana być. Bo gdzieby takowa wymowa miejsce miała, chciałaby bez pochyby każda się wymówić, a z swego złego a okrutnego uczynku oczyścić, przeciw czemu wielki to dowód jest, że, czując się być brzemienna, tego kryła, ukrycie a potajemnie porodziła, nie wezwawszy nikogo do tego a umyślnie tego kryła: [s. 84] i podobieństwo a podejrzenie stąd o sobie uczyniła, że to dziecię za jej pomocą z świata zeszło, a iż ona tym zamordowaniem płodu swego, chciała niecnotę swą zakryć. A tak, gdzieby tym obyczajem swój uczynek zakrywała a upornie na tym stała za tak słusznym podejrzeniem a dowodem tego złego uczynku, ma być męką do tego przyciśniona, żeby prawdę wyznała, a gdy się wyzna, ma na śmierć być skazana i tak skarana, jako wyżej napisano. Ale gdzieby wątpliwa to rzecz jednak była, a urząd nie mógł się z tego wyprawić, jeśliż winna albo niewinna jest, nie skwapiając się, mają wszystkie podobieństwa, dowody i odwody spisane być i cirkumstancje: a ma być rada w tym wzięta od biegłych a w prawie uczonych ludzi.

[hasła: dzieciobójstwo, zakopanie żywcem, kara śmierci, nabicie na pal, dowód, obrona, kobieta, tortura, biegli w prawie, matka]

**Białegłowy, które dzieci swoje porzucają, ale nie zabijają, jako mają być karane.
ARTICUL LXXXI.**

Gdzieby która dziecko swe porzuciła, chcąc się go zaprzeć ani o nim nie wiedzieć, a dziecko to po tym było nalezione i [s. 85] wychowano, a na nią jednak za czasem okazało się to i byłaby dowodnie w tym uznana, ma według rady ludzi w prawie biegłych, ale nie na gardle, być karana. A jeśliż dziecko to porzucone, pierwaj niżliby się o nim dowiedziano, umarło za przyczyną jej porzucenia i odbieżenia, według uznania ludzi w prawie biegłych ma być na zdrowiu albo też i na gardle karana.

[hasła: kobieta, dzieciobójstwo, kara śmierci, kara na zdrowiu, matka, miarkowanie]

**Łotrowie, zabijacze a ci, co ludzi mordują, gdzie obrony żadnej a wyvodu nie mają, jako mają być karani.
ARTICUL LXXXII.**

Każdy takowy, który słusznej obrony a wyvodu nie ma, na którego się ukaże, że co takowego uczynił, a umyślnie kogo zamordował: według obyczaja ziem niektórych bywa karan wplecieniem w koło. Ale według różności zamordowania może też i w karaniu różność być zachowana. ¶ Ten, który z rozmysłem umyślnie człowieka zamorduje, ma w koło wplecion być. Kto zabije z gniewu albo z [s. 86] ukwapliwości, a nie ma żadnej innej na to wymowki, ma ścięt być. ¶ A gdzieby kto zaczął jaką osobę albo pana swego zamordował, albo też bliskiego jakiego przyjaciela a krewnego swego – takowemu ma być przydano męki i trapienia targaniem kleszczami rozpalonymi albo końmi włoczeniem, żeby srogością takowego skarania drudzy się karali, a po tym drudzy nie śmieli się takich złych rzeczy ważyć.

[hasła: zabójstwo, łamanie kołem, obrona, umyślność, zabójstwo w afekcie, ścięcie, osoba, stanowść, kaźń, przewencja generalna, miarkowanie]

**Gdy kto w obronie broniąc się, nie chcąc kogo niewinnego zabije, jako ma być karan.
ARTICUL LXXXIII.**

Gdyby kto broniąc się, kogo niewinnego zabił, zakładając się albo z arkabuza wystrzeliwszy na tego, którego gwałtowi a mocy się odejmował, a mógł tego słusznymi i prawdziwymi dowody a świadectwy dowieść, takowy nie ma być na gardle karan.

[hasła: obrona, samoobrona, obrona konieczna, kara śmierci, typ uprzywilejowany]

**Gdy nie zarazem obrażony albo ranióny umrze, a wątpienie jakie w tym jest, jeśli
od tych ran czyli za inną przyczyną umarł.
[s. 87] ARTICUL LXXXIII.**

W takowej przygodzie z wysłuchania pilnego z obu stron, z świadectwa i z dowodów, i innych cirkumstanczyj, tak jako wyżej jest powiedziano, a zwłaszcza z sprawy lekarzów w tym biegłych i innych ludzi, którzy przy tym byli albo wiedzą jako po takowym obrażeniu i ranieniu ten, co umarł, chował się i z obaczenia czasu, jako długo po tym żyw był, ujźrzą albo sędziowie, mają radę wziąć od ludzi w prawie biegłych, jakie by skazanie uczynić mieli. ¶ A gdy wiele ich jednego ranią, a on po tym umrze, tedy tylko ten ma o zamordowanie być karan, na którego się dowiedzą, że mu śmiertelną ranę jedną albo więcej ich zadał.

[hasła: biegli, lekarz, ranny, zabójstwo]

**Zabity jako ma być oglądan urzędnie pierwej, niżliby go pogrzebiono.
ARTICUL LXXXV.**

Żeby w takowych przygodach, które niżej opisano, dla lepszego uznania i wyro[s. 88]zumienia i to nie było zaniechano, widzi się być za potrzebne, żeby, gdy tak zraniony człowiek nierychło umrze, przed pogrzebem jednak był oglądan, ma wójt ze dwiema przysiężnikami i z pisarzem tegoż sądu a jednym albo ze dwiema chirurgii albo barwierzmi, do tego umarłego idź, a wszystkie rany jego i obrażenia z wielką pilnością oglądać i tak, jako się najdzie, pisarz ma to wszystko pilnie sterminować.

[hasła: oględziny, biegli, lekarz, balwierz, chirurg, ranny, wójt, przysiężnik, ławnik, pisarz, protokół]

**Ci, którzy złoczyńcom pomoc jaką albo przechowanie, wiedząc o tym, dając,
jako mają być karani.
ARTICUL LXXXVI.**

Gdzieby kto złoczyńcy jakiemu ku wypełnieniu jego uczynku pomoc jaką, wiedząc a chcąc, dobrowolnie dał ku szkodzie komużkolwiek innemu albo jakimkolwiek obyczajem jego fołdrował, takowy ma srodze być karan, ale jako wyżej powiedziano, według uważenia wielkości występku a uczynku, karanie też ma być umiarkowano.

[hasła: pomocnictwo, miarkowanie]

**Jako ten ma być skaran, który jaki uczynek chciał wypełnić, ale nie mógł.
[s. 89] ARTICUL LXXXVII.**

Gdzieby na kogo ukazało się z tych rzeczy, których do wypełnienia jakowego zło czynstwa potrzeba, że chce co złego wypełnić i uczynić, a iż nad wolą jego cokolwiek do tego przeszkadza, żeby nie mógł tego co umyślił ku końcowi przewieść, takowe umyślenie i przedsięwzięcie, gdzieby się słusznie pokazało a dowody pewne na to były, ma być kриминаliter karan, ale według różności przedsięwzięcia i tego, co umyślił, ma też różne być karanie – w czym urząd ma rady używać ludzi w prawie biegłych i według nauki ich tak na zdrowiu, jako na gardle karanie to egzekwować, jako taki uczynek za przykład ma być, iż kto by komu zastąpił, zamordować go chciał, a tego dowieść nie mógł, już takowe chcenie stoi za uczynek i gdyby go ułapiono, ma być karan.

[hasła: narzędzia, miarkowanie, biegli w prawie, kara na zdrowiu, kara śmierci, zamiar]

Ten, komu szatławę i więźnie ku opatrzeniu a ku zamykaniu poruczono, gdyby którego upuścił albo umyślnie z więzienia wybawił, jako ma być karan.
[s. 90] ARTICUL LXXXVIII.

Jeśliżby takowy stróż więzienia i więźniów, któremu by to poruczono, wypuścił którego zło czyncę, co na gardło siedział, ma być o to karan dostatecznie. Ale gdzieby więzień za niedbałością a niedojrzeniem jakim tegoż, komu to poruczono, z więzienia się wyłamał a uciekł, ma ta niedbałość jego też skarania być – według rady a nauki w prawie biegłych, ale nie tak bardzo, jakoby z umysłu to uczynił.

[hasła: strażnik, ucieczka, biegli w prawie, niedbałość, miarkowanie, umyślność]

Nauka albo introdukcja, jako pisarze takowych sądów mają akta, to jest wszystkie sprawę a kontrowersją stron, popisować.
ARTICUL LXXXIX.

Pisarz takowy każdy ma być naprzód do tego sądu przysięgły, a ma według tej przysięgi swej wszystkie akta, oskarżenie, dowody i odwody albo allegacje z obu stron uczynione z wielką pilnością, wiernie a [s. 91] porządnie spisować. ¶ Naprzód skargę a obżalowanie przeciw obżalowanemu. A jeśli by się przygodziło, żeby ten, co na kogo żałuje na gardło, co wątpliwego powiadał, a rękojemstwa nie miał, tedy pospołu z obżalowanym ma być wsadzon. ¶ A to wszystko, jakożkolwiek się dzieje między obiema, ma pilnie popisowano być przed męką, a takowe popisowanie tych rzeczy ma być czyniono przy przytomności przynajmniej sędziego samego albo tego, co miejsce jego dzierży, i dwu przysiężników. ¶ Potym ma też być napisano, jako ten co żałuje, według porządku wyżej opisanego dowodzi, albo jako dowodzi, jeśliż też rękojemstwo mieć może, albo nie może: a jeśli dla dostania prawa, dał się pospołu z obżalowanym w więzienie wsadzić, albo nie. ¶ Z drugiej strony, cobykolwiek obżalowany przeciw temu odpowiadał albo allegował przed męką, ma wnet za obżalowaniem być popisano. ¶ A przy każdym takowym akcie pisarz ma czas i godzinę którego się działo zapisać, i kto przy tym był albo na ten czas tych to rzeczy

przesłuchawał, a pisarz sam swym przezwiskiem ma się podpisać, iż tego też sam przysłuchał a przy tym był. Gdzieby obżałowany nie znał się ku temu czym go obżało[s. 92]wano, a potrzeba tego była, żeby strona powodna podobieństwa, dowody i świadectwem tego, co powiada, dowodziła i próbowała, cobykolwiek za znaki, za dowody i za podobieństwa allegowała, a przed urzędem proponowała, ma porządnie być popisowano.

A gdzieby już według wyżej napisanej nauki i tego opisanego porządku słuszne dowody i podejrzenia się pokazały a obżałowanego według tego by upomniono, żeby niewinność swoją a odwody przeciw temu ukazał, tedy cokolwiek obżałowany na ten czas ku swojej obronie powie albo cobykolwiek na nim się wypytać i wybadać mogło, ma wszystko porządnie być popisano. Po tym gdzieby już ku męczeniu przyszło, to, cobykolwiek obżałowany powiedział a ku czemukolwiek by się przyznał albo nie przyznał według pytania a odpowiadania jego dla gwałtownego wywiedzenia prawdy, ma być porządnie popisowano od pisarza. Ale gdzieby obżałowany upornie się prał tego wszystkiego czym go obżałowano, a powodna strona nań przedsięby dowodziła, to wszystko ma być porządnie popisano i terminowano, i też jeśliżby urząd dla dostateczniej[s. 93]szego wywiedzenia wszystkich rzeczy a doświadczenia i odwodów komisarze na to wysadził, mają ci komisarze to wszystko, co by przed nimi się działo albo mówiło, porządnie kazać spisać. ¶ Item, jeśliżby obwiniony znał się ku temu czym go oskarżono, ale takowe przyczyny i wymówki kładł, które by go oczyścić i niewinnym ukazać mogły, to też za wszystkimi jego protestacjami, dowody, znaki, podobieństwa od niego przełożonymi ma być popisano. ¶ Item, jeśliżby obwinienie albo obżałowanie szło z urzędu, to jest, żeby sam urząd skądkolwiek wywiedziawszy się, chocia[ż]by nie było tego, co by nań żałował, przeciwko niemu akcją instytuował, tedy, cobykolwiek obżałowany ku temu odpowiadał albo jakobykolwiek przeciwko niemu akcją instytuowano, ma wszystko być porządnie jako i drugie rzeczy, popisano. A takowe popisowanie tych wszystkich rzeczy i takowego procesu bądź żeby z urzędu pochodziło, bądź też za obżałowaniem powodnej strony ma być wyżej opisanym obyczajem od pisarza co napilniej a naznaczniej po artykułach wypisano, przypisawszy ku każdemu aktowi czas, to jest rok, dzień, godzina, której się to działo i z wypisaniem wszyst[s. 94]kich tych osób, które przy tym były albo które świadectwo jakie dawały. A na koniec sam pisarz jako wyżej namieniono, swoim przezwiskiem ma się tak podpisać, że ty wszystkie rzeczy tak, jako napisane są, słyszał, przy tym był i swą ręką podpisał tak, żeby z porządnego a dostatecznego popisania tego wszystkiego procesu i cokolwiek się działo urząd a sędziowie, jedno przeciw drugiemu konferując i uważając, mogli sprawiedliwie a według Boga skazać albo jeśliżby jakie wątplenie było i innych w prawie biegłych a uczonych ludzi, mogli się poradzić, a naukę wziąć. A pisarz w popisowaniu tych wszystkich rzeczy, ma pamiętać na przysięgę i na obowiązanie swoje, żeby nic innego nie pisał, jedno to, co się działo, tymiż słowy i tym porządkiem, nie przyczyniając za żadną przyczyną niczegoż ani też ujmując albo co ukrywając umyślnie ku szkodzie której stronie. A ty księgi albo akta, w które się takowe rzeczy zapisują, skoro po sądzie albo po odprawieniu każdego aktu mają być zarazem zapieczętowane i dobrze schowane.

[hasła: akta, protokół, pisarz, skarga, akt oskarżenia, komisarz, przysiężnik, ławnik, sędzia, tortura, obrona, dowód, domniemanie, Bóg, biegli w prawie, zabezpieczenie, poręczenie]

[s. 95] O rzeczach kradzionych, które by przed sąd przyszły.
ARTICUL XC.

Gdzieby rzeczy jakie kradzione albo jakimkolwiek niesłusznym obyczajem komu odjęte, przed sąd były przyniesione, a żeby złoczyńcę tego, który je pokradł, przy nich nie dostano, ma sędzia albo wójt takowe rzeczy ku sobie przyjąć a wiernie chować. A jeśliżby ten, któremu zginęły, o nich się przypytywał, prosząc, żeby mu wydane były, a słusznie tego dowodząc, żeby jego własne były, mają mu wydany być, nie oglądając się na to nic, iże na niektórych miejscach ten obyczaj jest, że urząd takowe rzeczy sobie zachowywa, bo to jest rzecz niesłuszną. Ale gdzieby różność jaka około tych rzeczy była, ma za słusznymi dowody prędką być uczyniona sprawiedliwość.

A jeśliżby trafiło się około takowych rzeczy sąd na takowym miejscu, gdzieby przysiężnicy prędko zebrani być nie mogli, ma wójt albo sędzia, dla ustrzeżenia większych nakładów, tę kontrowersję do radziec albo wyż[s. 96]szego urzędu tegoż miejsca odesłać. Ale ten, który tak będzie odesłan, to jest powodna strona, ma pierwiej, niżli się co pocznie, rękojemstwo postawić albo przynamniej przysiąc, iż gdzieby do tego przyszło, żeby w swojej akcyjej upadła, a straciła nakłady wszystkie, które druga na to uczyniła, nagrodzić ma. Także i strona obwiniona ma się też za wszystkie szkody obręczyć. A tam, gdy już powodna strona dowiedzie i ukaże, iże to jego własne rzeczy są, jemu pokradzione albo jakimkolwiek obyczajem odjęte, według prawa mają być jemu przysądzone i wrócone.

Ale jeśliżby strona odporna broniła tych rzeczy, obowiązawszy się, jako przedtym powiedziano, i obręczywszy za nakłady, a nie mogła przysięgą albo słusznymi dowody tego dowieść, że słusznym obyczajem tych rzeczy, które drugiemu zginęły, nabyła: albo żeby się na nią skądkolwiek dowiodło, że wiedziała iże to kradzione rzeczy są: takowa strona z tymi rzeczami wszystkie nakłady około dochodzenia tych rzeczy od strony powodnej uczynione ma koniecznie nagradzać według nalasku urzędowego. Ale gdzieby się ukazało, że ten przy kim [s. 97] ty rzeczy naleziono, nie wiedział o tym, jako ty rzeczy zginęły albo jako ich ten nabył, od kogo je kupował, tedy każda strona ma swe nakłady.

A powodna strona, która takowe rzeczy zyskuje, jeśliżby były konie, woły albo jakieżkolwiek bydło, a ukazało się, że na nie jaką utratę uczyniono, ma to według uznania urzędu zapłacić. Albo też gdzieby żaden się do tych rzeczy nie ozwał albo, obręczywszy się, ten, u kogo ty rzeczy naleziono, nie stanął, ma powodna strona, jeśli jaki nakład na ty rzeczy od urzędu uczyniono, nakład ten nagrodzić. Ponieważ rzeczy swoje zyskuje strona powodna, gdzieby już dowiodła, że to jej własne rzeczy są, a nie mogła tego dowieść i pokazać, iżeby złodziejstwem jej ty rzeczy zginęły, a strona która odpowiada, mogła przeciw niej dostatecznie dowieść, że słusznym a pocziwym obyczajem tych rzeczy nabyła, tak żeby różność i wątpienie w tym było, ma przysięga powodnej stronie być skazana, jako ty rzeczy jej kradzionym obyczajem zginęły: a gdy przysięże, ma jej w tym wiara być dana przeciw drugiej stronie i rzeczy ty mają być wrócone.

A nie ma około takowych rzeczy kradzionych [s. 98] żadna preskrypcyja dawności czasu mieć miejsca albo dawność posesyjej. Ale jeśliżby strona powodna nie mogła tego żadnymi dowody dowieść, że to jej własne rzeczy albo jako jej ty zginęły, ma strona obżalowana być oczyszczona i przy rzeczach zostawiona, a nakłady też za uznaniem urzędu na stronie powodnej mają być skazane.

Strona powodna gdzieby według wyżej opisanej przygody nie mogła bez wielkiej

utruty a nakładu rzeczy tych, o które idzie przed sądem dochodzić albo jeśliżby było bydlę jakie, nie miała czym żywić a strawować tak długo, póki by dokończenie prawa się nie stało, ma być obręczona, że jednak za rozeznaniem urzędu, a skazaniem, gdy się kontrowersja dokończy, będzie powinna ty rzeczy przed urzędem postawić, a jeśliżby według prawa na nią to przyszło, że i nakłady wrócić a dosyć uczynić chce, a przy tym jeśli by takowe rzeczy przed dokończeniem prawa pokazały się albo bydlę pozdychało, tedy powinna będzie to wszystko, według uznania urzędu zastąpić. Co gdy uczyni, dla ustrzeżenia niepotrzebnego nakładu, mają jej takowe rzeczy być wydane za tym obręceniem, [s. 99] żeby powinna była je na czas naznaczony zaś przed urzędem postawić. A jeśliżby obie stronie tej kondycyje podawały, tedy strona obżałowana ma przed drugą ku temu być przypuszczona. A w takowych kontrowersyjach, jeśliżby się jakie wątplenie przygodziło, ma też radą nauka wzięta być od ludzi w prawie biegłych. A jeśliżby ukazało się na kogo, że takowych rzeczy niesłusznym obyczajem nabył a był w tym podejrzany, i powodna strona tego się domagała, żeby jako *in criminali* był sądzon, urząd ma przeciw takowemu tak postępować, jako przeciw w złoczyństwie podejrzanemu, według wyżej opisanego obyczaju, gdzie się wypisuje, jako ma być przeciw tym postępowano, którzy w złodziejstwie albo w rozbójstwie są podejrzeni, a za jakowymi dowody może taki być męczon.

Gdzie by za takowym postępkem *in criminali* okazało się, że ty rzeczy powodnej strony właściwe są, a że je jej pokradziono, a ona żeby dostatecznie tego dowiodła, mają zarazem być wrócone, bez nagrodzenia utraty a nakładu, oprócz żeby na bydlę koszt jaki uczy[s. 100]nion był, tedy ma wzdry, ale nie zbytnim obciążeniem, nagrodzić. Mają też jako i wyżej napisano, gdzie by strona która za dostatecznym rękojemstwem, dla ustrzeżenia niepotrzebnego nakładu, ty rzeczy przed przewidzeniem prawa zabrać chciała, i jej wydany być.

Gdzie by kto rzeczy sobie pokradzionych bez prawa, a nie używając w tym urzędzie, od złodzieja albo tego, co pokradł, sam dostać mógł, takowy nie jest nikomu za to powinien i gdy się jemu od złodzieja dosyć stanie, a będzie chciał na tym przestać, nie ma go żaden do tego przyniewalać, żeby kogo nad wolę swoją dla pokradzenia tych rzeczy obwinił. Ale urząd jednak, żeby złodziejstwa i złoczyńcę tego się dowiedział, nie ma tak tego zaniechać, ale ma przeciw niemu instygować i dostatecznym uznaniem winności słusznie karać.

[hasła: kradzież, złodziej, depozyt, zły obyczaj, sędzia, wójt, przysięga, zabezpieczenie, poręczenie, nakłady, tortura, dowód, dozwolona samopomoc, miarkowanie]

Rzemieślnicy szubienicę jako mają budować, której dla karania złych ludzi potrzeba.

[s. 101] ARTICUL XCI.

Na niektórych miejscach jest obyczaj, że wszyscy cieśle albo też murarze, którzy pod jednym prawem siedzą a do niego przysłuchają, gdy potrzeba tego jest, żeby szubienicę nową zbudowano albo starej poprawiono, powinni sobie pomoc. A tak, gdy ich wiele będzie, niemałego nakładu na nie bywa potrzeba, który nakład musi ten czynić, co ma

złodzieja dać obiesić. Ale ponieważ niesłuszna to rzecz jest, żeby utrat niepotrzebnych komu przyczyniano, przeto ma ten obyczaj być pokazon. Ale urząd, gdy tego potrzeba będzie, ma, obesałwszy wszystki cieśle albo murarze, którzy pod to prawo przysłuszają, albo też wójt losem między nimi jednego albo dwu obrać, albo też kilka, którzy za rozkazaniem urzędu mają te szubienicę zbudować, a nie ma im więcej płacono być na dzień, jedno jako obyczaj jest płacić, pod ciężką winą a karanim, gdzieby który temu rozkazaniu dosyć czynić nie chciał. A pan tego miejsca albo urząd ma ten nakład sam podjąć i robotę im płacić, bez obciążania stron. A gdzieby jeden cieśla albo rzemieślnik po tym śmiał drugiemu o to przyganiać, a [s. 102] jego tym sromocić, ma przepaść winę, grzywnę złota albo srebra, której połowicę urząd weźmie, a druga połowica ma temu być dana, któremu ten przyganił, tylo razów, ilo by razów się to trafiło, a urząd sam takowej winy wyciągać ma pomoc. Ale gdzieby ten, co by przyganił, nie miał skąd tej winy dać, ma tak długo w więzieniu być dzierzan, pókiy tego, co obraził, nie przeprosił, tymi słowy, iż nie tym obyczajem to mówił, żeby miał jemu jaką przyganę czynić, na jego dobrym mniemaniu a sławie. A póki się dostatecznie nie obręczy, że tym obyczajem nie ma mu nigdy przyganiać albo o nim tego rozumieć, żeby jego dobrej sławie to co szkodzić miało. A nie ma takowego żaden w tym bronić ani zastępować pod przepadnieniem tejże winy, gdzieby się kto tego ważył.

[hasła: rzemieślnik, kaźń, kara śmierci, zwyczaj, szubienica, obyczaj]

Dokończenie.

[s. 103] ^[1]

Noty użytkowników

BK Cim.Qu.2256

¹ *wskutek obcięcia brzegów kart odczyt częściowo niemożliwy:*

Rzeczy kradzione, które – – – – Ar.

Czy którzy sedycyje czynią i na urząd -bąrzają, jako mają bydz karani LXXVI[I]

Forma przedania domu zestawieniem moczne[go] c–

O dawnościach rzeczy dziedzicznej

Warty kulie dziewięć dziesiątym opisu–

Radziecz z kontrowersjami o złoczyńcze k–

Objaśnienia

- Ceklarz* – „Sługa miejski do chwywania i bicia winnych, wyraz spolszczony z niem. *Zirkler* – stróż nocny miejski” (Gloger, *Encyklopedia*, t. I, s. 226).
- Fołodrować* – „Fołodrować kogo, z Niem. *einen fördern, ihm Vorschub thun, Hülfe leisten*, dopomagać, wspomagać” (Linde, t. I, s. 648).
- Imienie* – „Mienie, majątek, bogactwo” (I. Miksowa, Słownik XVI w., t. 8, s. 488).
- Jątrwa, jątrew* – „Żona brata” (L. Woronczakowa, Słownik XVI w., t. 9, s. 322).
- Kupia* – *pl N* kupie; tu: „Przedmiot handlu, towar” (J. Birczyńska, Słownik XVI w., t. 11, s. 556–557).
- Myńca* – tu: „Moneta; pieniądz bity ze stopu metalowego (kruszcze szlachetne i półszlachetne) zwykle w kształcie okrągłej płytki z wybitym na niej godłem zwierchnika prawa mennicznego (z niem. *Münze*)” (A. Kottówna, Słownik XVI w., t. 15, s. 248).
- Nalazek* – „Sentancja sądowa, wyrok”, ale też „wymysł” (E. Solecka, Słownik XVI w., s. 603–604).
- Protestacyja* – „Publicznie wyrażony sprzeciw, protest”, ale też „zastrzeżenie, warunek” (A. Luto-Kamińska, Słownik XVI w., t. 30, s. 457; por. także: Gloger, *Encyklopedia*, t. IV, s. 122 „Jeżeli kto popełnił jaki czyn krzywdzący drugiego lub ogół, wówczas skrzywdzony lub każdy obywatel kraju miał prawo osobiście lub przez zastępcę podać protestację do akt grodzkich lub innych”).
- Scrutinium* – „Wyraz łac., oznaczający badanie świadków w sprawach kryminaln.” (Gloger, *Encyklopedia*, t. IV, s. 207).
- Sedycyja* – „Bunt, niezgoda” (M. Arct, *Słownik ilustrowany języka polskiego*, t. 2, Warszawa 1916, s. 650).
- Szatława* – „Więzienie, ciemnica” (Linde, t. III, s. 516).
- Unaszać ob. unieść* – „Z mieysca iakiego na insze zanosić, przenosić”, „unosić, porywać kryiomo, smykać”, ale też: „unosić pannę, żonę czyią, uwieźć” (Linde, t. VI, s. 61).
- Wymatać* – „Matactwem wyludzić, wykręcić, wylgać” (*ibidem*, s. 425).